

GÖTEBORGS UNIVERSITET

De [lärarna]ska ju inte komma från Mars och inte fatta någonting*

– En kvalitativ studie om elevers uppfattning om sex- och
samlevnadsundervisning.

Heidi Jerkrot & Lai-Yin Chan

LAU370

Handledare: Florentina Lustig

Examinator: Frank Bach

Rapportnummer: HT08-2611-026

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärutbildningen

Titel: *De[lärarna]ska ju inte komma från Mars och inte fatta någonting* – En kvalitativ studie om elevers uppfattning om sex- och samlevnadsundervisning.

Författare: Heidi Jerkrot, Lai-Yin Chan

Termin och år: Ht-2008

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Florentina Lustig

Examinator: Frank Bach

Rapportnummer: Ht08-2611-026

Nyckelord: sex- och samlevnadsundervisning, högstadieläver, livskunskap, undervisningsmetoder, läraregenskaper, lärarfärdigheter, grundskolans senare åldrar.

Sammanfattning: Jennie Johannisson (2008) har i ”*Är man inte trovärdig när man pratar om sex och samlevnad så blir man kapad vid knäna*” undersökt lärares metoder och förutsättningar i sex- och samlevnadsundervisning. Skolor som lärarna arbetar på har högt anseende när det gäller sex- och samlevnadsundervisning. Både Johannissons och vår uppsats är knutna till projektet vid Institutionen för pedagogik och didaktik på Göteborgs universitet ”Utveckling av forskningsbaserad undervisning i Sex och samlevnad för lärutbildning och skola”. Syftet med vår uppsats är att undersöka hur elever, från skolorna som ingick i Johannissons studie, uppfattar den sex- och samlevnadsundervisning de har fått i skolan i förhållande till lärarnas uppfattning i Johannisson (2008). Studien består av en empirisk kvalitativ innehållsanalys. Datainsamlingsmetoden utfördes genom kvalitativa intervjuer med fokusgrupper, där elever fick möjlighet att diskutera sig fram hur de upplever deras sex- och samlevnadsundervisning. Vi har använt oss av en beskrivande analys som innebär att informanternas kommentarer presenteras som sammanfattande uttalanden från fokusgruppsintervjuerna. Denna sorts analysmetod går ut på att presentera en beskrivning av vad datainsamlingen visar samt visa på illustrativa exempel. Enligt eleverna är essentiella faktorer för en lyckad sex- och samlevnadsundervisning att det skapas en trygg miljö under sex- och samlevnadsundervisningen och att lärare använder sig av varierade undervisningsmetoder. Sålunda beror det mycket på lärares färdigheter huruvida elever uppskattar sex- och samlevnadsundervisningen eller inte. Även lärarna i Johannisson (2008) nämner läraregenskaper (färdigheter) som viktiga för att få till en lyckad undervisning i ämnet i fråga, särskilt för att eleverna ska känna sig trygga. För att skapa en bra inlärningsmiljö krävs det kompetens i ämnet. Både elever och lärare poängterar vikten av att lärare är trovärdiga och är kvalificerade när de undervisar i sex- och samlevnad.

Förord

Efter att ha genomgått lärarutbildningen upplever vi att vi som blivande lärare inte har fått någon grund att stå på när det gäller undervisning i sex och samlevnad. Detta ser vi som en brist då man troligtvis kommer att stöta på detta ämne i yrket. Som ämneslärare i NO-ämnena (Heidi Jerkrot) respektive engelska och religion (Lai-Yin Chan) har vi en bredd som innefattar flera av skolans ämnesområden. I och med att sex- och samlevnadsundervisningen enligt läroplanen ska vara ett ämnesövergripande ämne ser vi det som en fördel att vi har olika ämnesinriktningar. Vi har upplevt en brist under den verksamhetsförlagda utbildningen, VFU, och egen skoltid när det gäller sex- och samlevnadsundervisning därför vill vi vara med och bidra till den förbättrade undervisning som förhoppningsvis kommer att ske med hjälp av projektet vid Institutionen för pedagogik och didaktik på Göteborgs universitet ”*Utveckling av forskningsbaserad undervisning i Sex och samlevnad för lärarutbildning och skola*” (se bilaga 4). Vår förhoppning är även att projektet kommer att bidra till att undervisningen i detta ämne blir jämlik i hela landets skolor.

Vi vill tacka alla som har medverkat i vår studie. Tack till de skolor som bidragit med elever och tack till de lärare som hjälpte oss ta kontakt med eleverna och ordnade allt det praktiska kring intervjuerna. Vi vill även passa på att tacka vår handledare som bidragit med bland annat synpunkter, kontakter och litteraturtips. Vi säger även tack till Jennie Johannisson vars examensarbete har inspirerat oss. Slutligen vill vi tacka alla de underbara eleverna som har tagit sig tid att dela med sig av sina erfarenheter och upplevelser.

* Titelcitrat av informant 2Pf.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Definitioner	7
2. Syfte	8
2.1 Syfte	8
2.2 Frågeställningar.....	8
3. Historik.....	9
4. Styrdokument	10
4.1 Läroplanen – Lpo94	10
4.2 Kursplaner	10
4.2.1 Naturorienterade ämnesområdet.....	10
4.2.2 Samhällsorienterade ämnesområdet	10
5. Litteraturoversikt.....	11
5.1 Sexuellt överförbara sjukdomar	11
5.1.1 Orsaker till risktagande.....	11
5.1.2 Hur minskar man risktagandet?.....	11
5.1.3 Föräldrasamverkan	13
5.2 Tidigare undersökningar om svenska elever	13
5.2.1 Samlagsdebut.....	14
5.2.2 Val av partner	14
5.2.3 Preventivmedelsanvändning.....	14
5.2.4 Ungas källor till information och kunskap om sex.....	14
5.2.5 Elevers syn på sex- och samlevnadsundervisning	15
5.2.6 Ungdomsmottagningar	15
5.2.7 Hbt-ungdomars upplevelser.....	16
5.3 Johannissons undersökning	16
5.3.1 Arbetar hälsofrämjande	17
5.3.2 Trygghet	17

5.3.3 Undervisning	17
5.4 Hälsöfrämjande	18
6. Metod	19
6.1 Datainsamlingsmetod	19
6.1.1 Skolor och informanter	19
6.1.2 Fokusgruppsintervjuer	Fel! Bokmärket är inte definierat.
6.2 Intervjuguide	22
6.3 Analysprocessen	22
6.4 Etiska överväganden	22
7. Resultat	24
7.1 Tycker eleverna att sex och samlevnad är ett viktigt ämne och vad tycker eleverna ska ingå i sex och samlevnadsundervisningen?	24
7.1.1 Ska undervisningen vara obligatorisk?	24
7.1.2 Elevernas definition på begreppet samlevnad	25
7.1.3 Vad borde ingå i sex- och samlevnadsundervisningen?	25
7.2 Hur har eleverna blivit undervisade i sex och samlevnad och hur vill de bli undervisade i sex och samlevnad?	25
7.2.1 Tematisk och ämnesövergripande eller kontinuerlig undervisning?	25
7.2.2 Film i undervisningen	26
7.2.3 Ungdomsmottagningen	26
7.2.4 Hur vill eleverna att undervisningen ska ske?	27
7.3 Upplever eleverna att de har känt ömsesidig respekt och trygghet?	27
7.3.1 Vågade eleverna säga vad de tyckte och ställa vilka frågor de ville?	27
7.3.2 Gruppindelning	28
7.3.3 Vad är pinsamt att prata om?	28
7.3.4 Personligt och privat?	28
7.3.5 Hbt-frågor	28
7.4 Vad tycker eleverna är viktiga färdigheter hos en person som undervisar i sex och samlevnad?	29
7.4.1 Utomstående/lärare	29

7.4.2 Sex- och samlevnadslärares färdigheter	30
7.5 Vad upplever eleverna som den viktigaste källan till kunskap i sex och samlevnad?.....	31
8. Diskussion	33
8.1 Ämnets innehåll och betydelse	33
8.2 Undervisning	34
8.3 Trygghet, tillit och tolerans	37
8.4 Lärarfärdigheter.....	38
8.5 Källor.....	40
8.6 Metoddiskussion.....	42
8.7 Reliabilitet, validitet, och generaliserbarhet	43
8.7.1 Reliabilitet	43
8.7.2 Validitet.....	43
8.7.3 Generaliserbarhet.....	43
8.8 Fortsatt forskning	44
9. Slutsatser	45
10. Litteraturförteckning	46
10.1 Litteratur.....	46
10.2 Internet.....	47
10.3 Styrdokument	47

1. Inledning

Att minska gapet mellan behovet för kondomanvändning och det faktiska användandet är en stor hälsoutmaning. Runt om i världen lever 40,3 miljoner människor med HIV/AIDS (Unicef.se) och 14 miljoner har redan dött och runt 16 000 personer infekteras varje dag. Försök till att öka kondomanvändandet är en god social-, ekonomisk- och hälsoinvestering, då ökad användning skulle minska mängden smittade med HIV infektion (infoforhealth.org). Folkhälsoinstitutet, FHI, visar att även om antalet rapporterade fall av HIV/AIDS inte har ökat nämnvärt i Sverige under de senaste 20 åren (fhi.se) har andra sexuellt överförbara sjukdomar som exempelvis klamydia gjort det (Bremberg, 2008).

1.1 Bakgrund

Sex- och samlevnadsundervisningen har i svenska skolor varit obligatorisk sedan 1955, men trots det får inte frågan så stor plats i styrdokumentet. Sex- och samlevnad nämns endast under rektorns ansvarsområde i läroplanen, Lpo94. Då rektorer har mycket på sitt bord är det lätt att sex- och samlevnad hamnar i skymundan och därför inte prioriteras. Enligt skolverkets kvalitetsgranskning (Andersson, 1999, s.52) rådde det stor variation i kvalitet mellan olika skolor, men även inom skolor, när det kom till sex- och samlevnadsundervisning. Granskningen visade också att antalet undervisningstillfällen på skolorna, samt lärarnas engagemang, varierar.

Frågor som kan komma upp i sex och samlevnadsundervisningen kan rymma både ett personligt- och ett samhällsperspektiv och svaren/diskussionerna kan således ses som komplexa sammanhang på olika nivåer. Didaktiska frågor *varför, vad, hur, när och för vem* är lika viktiga i detta ämne som alla andra skolans ämnen enligt RFSU:s skrift *Låt stå! – de ska kunna sin grej* (Olsson, 2004). Men finns kompetensen på skolan? RFSU¹ argumenterade vidare i skriften för att alla som läser till lärare ska få utbildning om hur man kan undervisa i sex och samlevnad och för att alla blivande lärare ska få mer kunskap om ämnet. Endast sex procent av Sveriges lärarstudenter har läst/ läser en kurs i ämnet under en termin och hälften av landets lärarutbildningar kan inte erbjuda någon kurs i ämnet. Oftast har de utbildningar som erbjuder sådana kurser dem endast som valbara alternativ, enligt RFSU. Detta behöver ändras för att skolan ska få förutsättning att fullfölja sitt uppdrag, alla lärare måste få en grund att stå på för att kunna genomföra en likvärdighet i sex och samlevnadsundervisningen.

Skolans sexualundervisning har alltid varit omdiskuterad och så även nu; på senare tid har flera motioner inkommit till riksdagen angående sexualundervisningens betydelse på lärarutbildningen. Mats G Nilsson (m) har i sin motion skrivit att lärare behöver en djupare kunskap om sex- och samlevnadsundervisning (motion till riksdagen 2008/09:Ub547), Sofia Arkelsten med flera (m, fp, kd, c) skrev i sin motion att sex- och samlevnadsundervisning måste bli obligatorisk att läsa på lärarutbildningen för att skolan ska kunna leva upp till läroplanen och för att undervisningen ska kunna bli likvärdig (motion till riksdagen 2008/09:Ub546). Orsakerna är att varje människa har rätt att slippa alla former av sexuell kränkning och att man tidigt ska uppfatta varningssignaler hos eleverna så att man förebygger eventuella våldtäkter. Dessutom behöver lärare få tillgång till kunskap baserad på vetenskap genom fortbildning och metodutveckling baserat på forskning. Désirée Liljevall och Lars Mejern Larsson (s) har i sin motion påpekat att:

---

¹ Riksförbundet för sexuell upplysning

Lärarna behöver stöd och utbildning för att på ett fördomsfritt och kunskapsbaserat sätt informera om sex och uppmuntra till säkert sex (motion till riksdagen 2008/09:Ub359).

Anledningen var enligt Liljevall och Mejern Larsson att förhindra att könssjukdomar inte sprider sig i samhället (motion till riksdagen 2008/09:Ub359).

1.2 Definitioner

Begreppet samlevnad infördes i sexualundervisningen under 1960-talet då samhällets acceptans för andra förbindelser än de rent äktenskapliga ökade och att behovet för diskussion om sexualitet och samlevnad även utanför äktenskapet ökade (Juvall och Petersson 2005, s.11, Andersson, 1999, s.54).

Samlevnad definieras enligt Nationalencyklopedin, NE, som:

Liv tillsammans med andra människor spec. med tanke på samarbete och hänsynstagande; ofta om parförh. men ofta inte i första hand med tanke på sexualitet (www.ne.se a).

Sexualitet definieras som:

Beteenden hos djur inklusive människa vilka har evolutionär anknytning till fortplantning men som omfattar alla känslor och beteenden som påverkas av könsdrift (lust, libido), (www.ne.se b).

Förklaringen tar också upp människans mångformiga sexualitet med indelningen heterosexualitet, bisexualitet, homosexualitet och transsexualitet samt avvikande former som pedofili, exhibitionism och fetischism. Texten berör också att olika legala och sociala regler för sexualitet finns i olika samhällen. NE definierar *samlevnadsundervisning* som ”tidigare *sexualundervisning*, undervisning som genom samverkan mellan olika ämnen ska ge eleverna biologiska, etiska och sociala aspekter på samlevnad”. (www.ne.se a).

Sex- och samlevnadsbegreppet är diffust. När vi använder oss av detta begrep i denna rapport syftar vi på den vida betydelsen som innehåller allt som rör sexualupplysning, sexualfysiologi och relationsfrågor. Eleverna i denna studie har olika definitioner på samlevnad, som alla tas upp i resultatdelen och diskuteras i diskussionen.

2. Syfte och frågeställningar

Under våren 2008 intervjuade Jennie Johannisson lärare i tre olika skolor² om deras förutsättningar och tillvägagångssätt i sex- och samlevnadsundervisning, vilket presenteras i examensarbetet *Är man inte trovärdig när man pratar om sex och samlevnad så blir man kapad vid knäna*. Vår uppsats är en fortsättning på Johannissons undersökning. Nedan följer vårt syfte med specifika frågeställningar som vi kommer att besvara med hjälp av resultat från våra fokusgruppsintervjuer.

2.1 Syfte

Vårt syfte är att ta reda på hur eleverna, på de skolor som var representerade i Johannissons examensarbete (2008), uppfattar och upplever lärarnas sex- och samlevnadsundervisning i förhållande till Johannissons resultat.

2.2 Frågeställningar

För att få svar på syftet, hur eleverna uppfattar och upplever den sex- och samlevnadsundervisning de har haft i skolan, har vi delat upp syftet i ett antal frågeställningar:

1. Tycker eleverna att sex och samlevnad är ett viktigt ämne? Vad tycker eleverna ska ingå i sex- och samlevnadsundervisningen?
2. Hur har eleverna blivit undervisade i sex- och samlevnad och hur vill eleverna bli undervisade i sex- och samlevnad? Vad upplever eleverna har saknats i sex- och samlevnadsundervisningen?
3. Upplever eleverna att de har känt ömsesidig respekt och trygghet, det vill säga vågar de uttrycka sig fritt och dela tankar och idéer, i sex- och samlevnadsundervisningen?
4. Vad tycker eleverna är viktiga färdigheter hos en person, lärare eller utomstående, som undervisar i sex- och samlevnad?
5. Vad upplever eleverna som den viktigaste källan till kunskap i sex- och samlevnad?

---

² Dessa skolor har gott anseende vad gäller undervisning i sex och samlevnad.

3. Historik

Följande kapitel kommer att behandla hur sexualundervisningen har sett ut i Sverige fram till våra dagar.

Erik Centerwall har i antologin *Hela livet* (2005) beskrivit sexualupplysningens historia och menade att någon form av sexualupplysning alltid har funnits. Behovet att få veta har kopplats till reproduktion och njutning, ibland var för sig och ibland båda delarna. Sexualupplysningen kan ha bedrivits muntligt mellan generationer där kunskapen till största del associerats med att förhindra graviditet och att kontrollera avkomman. Olika institutioner i samhället som har bedrivit organiserad sexualupplysning är kyrkan, skolan, familjen, militären och hälsoväsendet och har då framförallt beskrivit sexualitetens problem (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s.25).

Under 1700-talet sågs sex och fortplantning som något bra och fint, till och med som ett påbud från Gud. Detta har bland annat speglats i Carl von Linnés föreläsningar och skrifter från denna tid (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s.26).

På 1800-talet ändrades synen till att sexualitet kunde vara något orent inför Gud. Den största risken var då att bli med barn utanför äktenskapet. Ungas sexualitet accepterades så länge inte kvinnan blev gravid. Under 1800-talet blev kraven på sexuell upplysning akut då det antogs att onani gjorde unga människor sjuka. Detta bekräftades genom att läkare fick sjuka patienter att bekänna att de hade onanerat och kunde då förklara att allt fler sjukdomar orsakades av onani. År 1865 spreds en informationsskrift ”*Om osedligheten bland gossar och flickor*” om onani som ovana med rekommendationer för att förhindra onani genom övervakning, fosterlandskärlek, gymnastik, religiositet och att inte tala om onani (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s.27-28).

I början av 1900-talet organiserade Sveriges första kvinnliga läkare, Karolina Widerström, den första planerade sexualupplysningen, kallad sexualhygien. Undervisningen ägde rum i Stockholms högre flickskola och handlade framförallt om *kroppsutveckling vid puberteten, fosterutveckling och kvinnan som bärare av liv* (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s.28-30). Kort efteråt följdes krav på sexualundervisning från både lärare och politiker och detta gjorde att ungefär hälften av eleverna i folkskolan fick undervisning i ämnet, men betydligt fler flickor än pojkar. Det ansågs nämligen vara viktigare för flickor att få upplysning för att skydda sig mot män. Pojkar ansågs ha en starkare sexualdrift och undervisning i sexualkunskap sågs som skadligt då det kunde väcka pojkarnas sexuella lust. Synsättet: att unga behöver kunskap men om man säger sanningen kan det innebära en uppmärksamhet och uppmaning till att ha sex, har präglat sexualupplysningen under stor del av 1900-talet. Enligt Centerwall finns detta synsätt fortfarande kvar i flera länder (ibid). Argumenten för en sexualundervisning var att sexualiteten redan finns hos ungdomarna biologiskt, som en instinkt, och att om den dämpas för mycket perverteras den (Centerwall, 2000, s.21). Efter ett föredrag i Folkets hus om kondomer med argumentering för- och demonstration av användandet, instiftades år 1910 en lag som förbjöd information om kondomer. Men redan år 1918 kom en lag som befallde information om könssjukdomar och om hur smittoöverföring kunde förhindras, vilket gav en förutsättning för skolans undervisning i sexualkunskap (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s.30). År 1955 blev sexualundervisningen obligatorisk i Sverige, den första handledningen kom året därpå och denna var tydligt föreskrivande och avrådande. Eleverna skulle få kunskap men inte bli uppmuntrade i att ha

sex. År 1977 kom en ny handledning med rekommendation om att skolan skulle vara mer neutral i sin roll och i sin syn på föräktenskapliga relationer. År 1995 kom det senaste referensmaterialet *Kärlek känns! förstår du* (Centervall, 2000) ut som framhävde ungdomssexualiteten på ett nytt sätt, där slutmålet var att kunna fatta egna beslut. Enligt detta material bör frågor om sexuell läggning integreras i olika ämnen och inte vara ett separat tema vilket stämmer väl överens med dagens styrdokument.

4. Styrdokument

De styrdokument vi kopplar till i studien är den nuvarande läroplanen för grundskolan, Lpo 94 och nationella kursplanerna i de olika ämnena.

4.1 Läroplanen – Lpo94

I läroplanen står det att sex- och samlevnadsundervisningen ligger under rektorns ansvar. Den ska vara ämnesövergripande och nämns endast tillsammans med andra kunskapsområden:

Ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana kunskapsområden är till exempel miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol, och andra droger (Lpo94 2.8)

4.2 Kursplaner

I de enskilda ämnenas kursplaner är det olika tydligt utskrivet om sex- och samlevnadsundervisningen. De ämnen som tydligt har det utskrivet är det naturorienterade ämnesområdet och det samhällsorienterade ämnesområdet.

4.2.1 Naturorienterade ämnesområdet

I de naturorienterade ämnesområdena står det att eleverna efter det nionde skolåret ska:

Kunna använda sina kunskaper om naturen, människan och hennes verksamhet som argument för ståndpunkter i frågor om miljö, hälsa och samlevnad.

Av de naturorienterade ämnena står det i kursplanen för biologi om att eleverna dels ska lära sig om puberteten, befruktning, sexuallivets biologi, preventivmetoder och sexuell överförbar smitta och dels ska:

Utveckla sin förmåga att diskutera frågor om hälsa och samlevnad utifrån relevant biologisk kunskap och personliga erfarenheter och utifrån perspektivet att ta ansvar både för sig själv och andra behandlas frågor om kärlek, sexualitet och samlevnad.

4.2.2 Samhällsorienterade ämnesområdet

I de samhällsorienterade ämnesområdenas karaktär och uppbyggnad står det:

I ämnena ingår att diskutera och reflektera över begrepp som identitet, sexualitet, kärlek och jämställdhet. Inom kunskapsområdet behandlas också samlevnad och relationer, människosyn och språkbruk så att möjligheten att diskutera värdefrågor i detta sammanhang utnyttjas.

Under de enskilda SO-ämnena nämns området uttryckligt i religionskunskapsämnet under rubriken ”ämnets karaktär och uppbyggnad”:

Ämnet belyser samlevnad och jämställdhet ur ett religions- och livsåskådningsperspektiv. I detta ingår även att behandla konsekvenser av ställningstaganden i religiösa frågor för livsbeslut och relationer mellan människor.

5. Litteraturöversikt

Nedan följer en genomgång av tidigare forskning och litteratur i ämnet. Vi börjar med att beskriva sexuellt överförbara sjukdomar och hur man kan förebygga spridningen av dessa. Därefter fortsätter vi med att presentera tidigare forskning om svenska elevers erfarenheter och syn på sexualitet. Därpå följer en kort sammanfattning av Johannisson (2008) resultat och slutligen presenterar vi kort Antonovskys begrepp KASAM som används inom hälsofrämjande arbete.

5.1 Sexuellt överförbara sjukdomar

Bremberg har för FHI sammanfattat litteratur om prevention³ utifrån en litteratursökning i PubMed. Bremberg visar att i Sverige har kondom användandet hos ungdomar, 16-24 år, varit i stort sett oförändrad under perioden 1983-2003. Vidare har Bremberg (2008) skrivit att under de senaste 20 åren har antalet aborter för kvinnor mellan 15-19 år ökat och sjukdomar som klamydia har blivit allt mer frekvent sedan 1996. Forsberg har i sin forskningsöversikt, *Ungdomar och sexualitet*, kommit fram till att särskilt klamydia, men även andra sexuellt överförbara infektioner breder ut sig bland ungdomar. Av alla anmälda fall 2004 står ungdomar, 15-29 år, för 87 % (Forsberg, 2006, s.118). Forsberg menade på att mycket tyder på att risktagandet i sexuella sammanhang är högre idag än för något decennium sedan vilket bland annat återges i ungdomars tillåtande attityd och synsätt till flera sexualpartners och deras erfarenhet av flera sexuella relationer (Ibid. s.103-104).

5.1.1 Orsaker till risktagande

Internationella Center for Communication Programs, CCP, har på sin hemsida (infoforhealth.org) skrivit att anledningar till att fortsätta med att praktisera ett riskfullt sexuellt beteende, även när man vet att kondom hjälper, är starka sociala normer, som könsroller, och social stress. Andra orsaker är att man har fått för lite information om kondomer; att man inte tycker om dem; inte har råd med dem eller inte enkelt kan få tag på dem. En orsak kan även vara att man inte tror att man själv löper någon stor risk för att bli smittad eller bli gravid. Enligt Bremberg (2008) på FHI avgörs användandet av preventivmedel av sociala normer, tillgången på preventivmedel och i vilken utsträckning en person klarar av skolan. I rapportsammanställningen framgick att kondom användandet är lägre i socialt mindre gynnade grupper och att förekomsten av abort och klamydia är högre i dessa grupper. Orsaker till att unga inte alltid använder prevention, främst kondom, vid tillfälliga eller oplanerade samlag är, enligt Socialstyrelsens rapport *Att förebygga aborter*⁴ (2008, s.6), att de upplever sig ha svårt att kommunicera och förhandla om säkrare sex. På grund av oro för biverkningar är många unga kvinnor tveksamma och klivna till p-piller och andra hormonella preventivmedel.

5.1.2 Hur minskar man risktagandet?

Kommunikationskampanjer kan göra att kondom användandet och att det riskfria sexuella beteendet blir den gällande sociala normen. Reproduktiva hälsoprogram måste, enligt CCP, förmedla att förtroende, förhandling och kommunikation mellan sexualpartnerna är viktigt för

---

³ Mot sexuellt överförbara sjukdomar och/eller oönskad graviditet.

⁴ Vi är medvetna om att rapporten utgår ifrån den heterosexuella normen. I vår uppsats använder vi dock denna källa för att den även lyfter fram andra relevanta aspekter.

kondomanvändning och nödvändigt för säkra sexuella förbindelser. Kondomer måste finnas tillgängliga överallt, på hälsokliniker, ungdomsmottagningar och i mataffärer såväl som på hotell, automater, barer och diskotek (infoforhealth.org) . I Sverige utgör tillgång och pris på preventivmedel näppeligen en begränsande faktor när det gäller användning, så därför behöver de två andra faktorerna, sociala normer och skolframgång, tas i beaktning när preventivt arbete ska lyckas. Alla i Sverige har sex- och samlevnadsundervisning i skolan, men dess effekter på sociala normer, tidpunkt för samlagsdebut och preventivmedelanvändning är inte fastställd (Bremberg, 2008). 10-20 % av ungdomar i Sverige har ett mer risktagande sexliv än andra och dessa behöver mer insatser och stöd (Socialstyrelsen, 2008, s.6). Genom att social position, enligt Bremberg, delvis bestäms av skolframgång vore det:

Tänkbart att om skolan bättre kunde **förebygga skolmisslyckande** så skulle oskyddat sex bland tonåringar bli mindre vanligt förekommande (Bremberg, 2008).

Utifrån examensarbetet tillika litteraturstudien *Hur påverkar skolans sexualundervisning ungdomars kunskap om sexuellt överförbara sjukdomar* (Biltmark, 2006, s.17) kom författarna fram till att skolan är en ideal inlärningsmiljö för sexualundervisning, dels för att unga har svårt att prata med sina föräldrar om sex och samlevnad och dels då man kan få en mer neutral och ”vetenskaplig” upplysning jämfört med andra källor. Socialstyrelsens rapporter *Att förebygga aborter* (Socialstyrelsen, 2008, s.6-7) samt *Ungdomars sexuella hälsa* (Forsberg, 2007, s.48-50) har fastställt att för att öka användandet av preventivmedel måste unga få en förståelse för preventionsansvar. Det måste bli en positiv attityd till att använda kondom. Kunskapen om menscykeln och fertilitet måste ökas och ungdomarna behöver få möjlighet att öva i kommunikation. Skolan har ett ansvar genom att den når i stort sett alla elever, men för bästa resultat är det viktigt med ett samarbete mellan olika aktörer såsom lärare, skolhälsovård, ungdomsmottagning, ideella organisationer och föreningar då forskning visat att samarbete ökar effektiviteten. Även Larsson med flera (2006, s.125) har i sin artikel *Evaluation of a sexual education intervention among Swedish high school students* kommit fram till vikten av att använda sig av olika aktörer, bland annat läkarstudenter och erfarna barnmorskor. Vidare har författarna för Socialstyrelsens rapporter påpekat att det behövs mer vetenskap om hur länder med få ungdomsgraviteter och hög kondomanvändning har behandlat frågan. De betonade också att personalen som jobbar med frågan måste ha lämplig och passande utbildning och vara genuint intresserade (Socialstyrelsen, 2008, s.6-7; Forsberg, 2007, s.48-50). Kirby med flera (2007) har utarbetat ett kursplansbaserat projekt där de gett lärare med önskvärda egenskaper utbildning och handledning i sex- och samlevnadsämnet. De kom fram till att kondomanvändningen ökade eller var oförändrad efter undervisningen jämfört med innan. Före studien fanns farhågor om att eleverna skulle stimuleras till en tidigare sexualdebut, men studien visade att åldern för sexdebuten var oförändrad eller förskjuten så att ungdomarna debuterade senare (Kirby, 2007, s.213-214).

Skolverket har i *Nationella kvalitetsgranskningen* (Andersson, 1999) utvärderat sex- och samlevnadsundervisningen på 80 svenska skolor. Tonvikten har legat på jämställdhet med frågor rörande elevinflytande, befintligheten av kunskapsområdets olika delar samt synen på lärandemiljöer och lärande. Granskningen resulterade i en bild av stor variation av både mellan, men också inom, skolor. Svenska elevers möjlighet att införskaffa sig kunskap och få förståelse för samlevnad och sexualitet är därmed olika beroende på vilken lärare de har. En brist på många skolor är att de saknar nedskrivna mål för sex- och samlevnadsundervisningen och följaktligen är sex- och samlevnadsbegreppets innehåll svävande och oklart. Detta är enligt rapporten anledningen till att det är svårt för skolorna att nå upp till läroplanens uttryckta mål, att sex- och samlevnadsundervisningen ska vara ämnesövergripande. En annan brist inom skolan är att det inte sker någon samordning och/ eller dokumentation. Även om

det sker bra undervisning kommer den inte resten av skolan, rektor och lärarkollegor tillgodo (Andersson, 1999, s.52).

I rapporten fastställdes två betydelsefulla orsaker till om sex- och samlevnadsundervisning bedrivs och hur de bedrivs. För det första behöver det på skolan finnas en tydlig styrning och för det andra måste en medveten diskussion bedrivas mellan lärare, elever och andra medverkande parter om vad begrepp som sexualitet, samlevnad och jämställdhet innebär (Andersson, 1999, s.52). Juvall och Petersson har kartlagt sex- och samlevnadsundervisningen på sju av de skolor som var med i *Nationella Kvalitetsgranskningen* fyra år efter denna. De kom fram till att antalet timmar som läggs på sex- och samlevnadsundervisningen inte visar vilken kvalitet undervisningen håller. Det viktigaste är lärarnas ämneskunskaper, möjlighet till fortbildning och skolpersonalens engagemang samt intresse. Det är också viktigt att det finns en fastlagd plan i skolan angående pedagogik och innehåll i kursen (Juvall och Petersson, 2005, s.50)

5.1.3 Föräldrasamverkan

Centerwall har i *Kärlek känns! förstår du* (2000, s.123) skrivit att många skolor i Sverige har diskuterat föräldrasamverkan. En föräldrasamverkan kan ske genom att bland annat ge information om innehållet i undervisningen till föräldrar och genom studiecirkel med olika teman. Detta har även diskuterats i andra länder. Bland annat har Eryl Powell utfört en studie i Cardiff, Storbritannien om tonåringars användande av familjemedlemmar och vänner som informationskälla om sex och förhållanden. Undersökningen kom till på grund av de ökade antal fall av bland annat överförbara sjukdomar, tonårsgraviditeter samt genom en riktad uppmärksamhet på det faktum att det finns ett behov av att informera unga människor om sex och dess eventuella risker. Tanken är dels att ungdomar ska kunna vända sig till jämlikar och vuxna som de känner tillit för, dels att utveckla det redan använda konceptet som används i skolor och ungdomsmottagningar till att bli av en mindre traditionell art. Sammanfattningsvis kom Powell fram till att unga människor i Storbritannien hellre använder sig av informella informationskällor och att informationskällorna måste vara sådana de kan lita på gällande legitimitet och intimitet samt att det sker privat (Powell, 2008, s.290-299).

5.2 Tidigare undersökningar om svenska elever

Ett stort antal studier har utrett hur svenska ungdomars sexualvanor ser ut. Nedan kommer en uppräknig av dem vi senare refererar till. Bland annat har Skolverkets referensmaterial *Kärlek känns! förstår du* (Centerwall, 2000) tagit upp några av de mest betydelsefulla undersökningarna som sträcker sig från Zetterbergs stora undersökning 1967 av sexvanor i tonåren (Utredning Rörande Sexual- och samlevnadsfrågor i Undervisnings- och upplysningsarbetet, USSU) till undersökningar av högstadiel elever av Lewin och Helmius på 80-talet samt Edgardhs undersökning SAM 73-90. I USSU tillfrågades personer mellan 18 och 60 år om hur deras ungdomstid var och i SAM 73-90 deltog över 2000 ungdomar i 17-årsåldern. Andra ungdomsstudier är Forsbergs översikt *Ungdomar och sexualitet* (2006), vilken är en inventering i svenska studier publicerade mellan år 2000 och 2005 om just ungdomar och sexualitet. Socialstyrelsen medverkar i en årlig nätbaserad enkätundersökning, kallad Ungdomsbarometern, om ungdomars tankar och ageranden. År 2007 handlade denna om sex och samlevnad. Även flera tidigare examensarbeten har berört ämnet. Vi har använt oss av Biltmark med fleras examensarbete tillika litteraturstudie *Hur påverkar skolans sexualundervisning ungdomars kunskap om sexuellt överförbara sjukdomar* (2006) från Halmstads högskola. Vi har även använt oss av den kvalitativa studien *HBT-elevers upplevelser av socialt stöd under skoltiden* av Blom med flera (2006). Beskrivning av intressanta delar av innehållet i dessa studier refereras nedan.

5.2.1 Samlagsdebut

53 % av de 15-19 åriga ungdomarna som svarade på Ungdomsbarometerens enkät 2007 uppger att de har haft samlag och de flesta som hade debuterat uppgav sig som nöjda med sina sexuella erfarenheter (Socialstyrelsen.se). Detta preciserades i Forsbergs sammanfattning i forskningsöversikten *Ungdomar och sexualitet* (2006, s.48–49). Hon kom fram till att omkring en tredjedel av ungdomarna har samlagsdebuterat när de går ut grundskolan och runt två tredjedelar har gjort det i tredje året på gymnasiet. Siffrorna har varit jämförelsevis stabila sedan 1960-talet. Forsberg (2006, s.51) kom fram till att genomsnittet för samlagsdebut varierar beroende på vilken bakgrund den undersökta gruppen har såsom klass och utländsk/svensk. Detta togs även upp i *Kärlek känns! förstår du* (Centerwall, 2000, s.86). Olika samhällsfenomen har gjort att genomsnittssiffrorna sett stabila ut sedan 1960-talet trots att utvecklingen gått åt olika håll i olika ungdomsgrupper. Generellt debuterar elever på praktiska gymnasieprogram tidigare än de som går på mer teoretiska program och flickor med svensk bakgrund debuterar tidigare än flickor med utländsk bakgrund (Forsberg, 2006,s.51–52).

5.2.2 Val av partner

I Ungdomsbarometern 2007 uppgav 88 % att de föredrar en sexpartner av motsatt kön, medan 6 % uppgav att de föredrar en partner av samma kön och 6 % svarade att de föredrar partners av båda könen (Socialstyrelsen.se). I SAM 73-90 uppvisades liknande siffror. Edgardhs undersökning har visat att det fortfarande finns intolerans mot homosexuella, flickorna var mer toleranta än pojkarna (Centerwall, 2000, s.86)

5.2.3 Preventivmedelsanvändning

Av de unga som haft sin sexuella debut svarade 83 % i Ungdomsbarometern 2007 att de använde sig av något preventivmedel vid sitt senaste samlag och de två dominerande, och lika vanliga, metoderna var kondom och p-piller. 58 % svarade att de alltid använder kondom vid sex med en tillfällig partner medan 26 % svarade att de inte använde kondom för att de tycker att det är skönare utan (Socialstyrelsen.se). Enligt Lewin/Helmius använde hälften av pojkarna och en tredjedel av flickorna något preventivmedel vid samlagsdebuten, medan i Edgardhs undersökning tio år senare var 60 % skyddade med något preventivmedel vid samlagsdebuten. Enligt dessa undersökningar var det vanligaste preventivmedlet kondom. P-piller används mindre ofta för rädsla för biverkningar (Centerwall, 2000,s.84-85). Samlad aktuell forskning har, enligt Forsberg, visat att preventivmedel används i stor utsträckning. Närmare 80 % använder något skydd vid första samlaget och då är det vanligast med kondom medan det vid det senaste samlaget är vanligare med p-piller. Användningen av preventivmedel varierar dock i olika grupper, i vissa är det mer ovanligt än andra (Forsberg 2006,s.95-98).

5.2.4 Ungas källor till information och kunskap om sex

Litteraturstudien *Hur påverkar skolans sexualundervisning ungdomars kunskap om sexuellt överförbara sjukdomar* har kommit fram till att ungdomar i andra länder (bl.a. i Japan, Irland, Bosnien, Italien, England, Grekland och Norge) säger sig ha främst vänner och massmedia som kunskapskällor då det gäller sex och samlevnad, medan svenska tonåringar främst förlitar sig till skolans sexualundervisning följt av kompisar och massmedia (Biltmark m.fl. 2006, s.21). Liknande resultat har framkommit i Ungdomsbarometerens undersökning vilken visat att drygt hälften av ungdomarna som svarade på denna tyckte att skolans sex- och samlevnadsundervisning är dålig eller mycket dålig. Trots detta ansåg 53 % att skolan har varit den huvudsakliga källan; bland pojkarna var skolan den huvudsakliga källan till information om sexuellt överförbara könssjukdomar och preventivmedel och i andra hand

kom Internet. Bland flickorna var däremot skolan och ungdomsmottagningen de huvudsakliga källorna. Av ungdomarna i Ungdomsbarometern ansåg 22 % att skolan är den källan som ger den bästa informationen om preventivmedel och sexuellt överförda infektioner, 26 % ansåg att det är ungdomsmottagningen och 17 % att det är Internet som ger bäst insikt (Socialstyrelsen.se). Enligt *Kärlek känns* (Centerwall, 2000) visade en undersökning att eleverna i Kristianstad hade fått sin information om sexualitet från många olika källor 17 % av pojkarna och 19 % av flickorna hade själva läst sig till kunskapen, 15 % av pojkarna och 18 % av flickorna hade fått den av sina kamrater 16 % pojkar och 14 % flickor hade fått den av sin lärare och andra källor var; skolsköterskan/läkare, föräldrar, film, pojk- eller flickvän och syskon. Detta undersöktes också av Lewin/Helmius som fick liknande resultat men 48 % pojkar och 31 % flickor svarade att de tillförskaffat sig mest och bäst kunskap av lärarundervisning. Det visar att ungdomar får information från olika källor och att skolan bara är en del av dessa. I *Kärlek känns! förstår du* (Centerwall, 2000, s.88) påpekades också att just därför så bör man ge eleverna möjligheter att hitta och behandla information och kunskap på flera olika sätt. Idag sker en väldig dynamik i ett samhälle orsakad av globaliseringen med dels internationell migration och dels ökade kommunikationsmöjligheter. Detta skapar en mötesplats där olika tankemönster kring intima relationer, som sexualitet, kan mötas. Dagens ungdomar möter och påverkas av och måste ta ställning till dessa när de ska hitta sitt eget förhållningssätt i kärleksförhållanden och sexuella relationer (Forsberg, 2006, s.13).

5.2.5 Elevers syn på sex- och samlevnadsundervisning

Biltmark med flera (2006) har kommit fram till att ungdomarna vill börja tidigare med sexualundervisningen och att den ska följa genom hela skolgången. En av deras slutsatser är att det är många ungdomar som tycker att det är fördelaktigt att dela upp undervisningsgrupperna könsbundet, då olika kunskap efterfrågas och att man inte ska känna sig hämmad på grund av detta. Elever vill ha specialutbildade lärare eller föreläsare som är så kunniga på sitt område att de kan inge respekt. Ofta upplever de att lärare känner sig generade och oförberedda när de undervisar om sexualkunskap. En annan undervisningsmetod som författarna lyfte fram som effektiv är peer-ledd (ungdomar undervisar ungdomar) undervisning, då alla känner att de har samma status och erfarenheter samt att de genom detta kan identifiera sig med föreläsaren då de använder sig av samma språk; är mindre moraliska och har likvärdiga värderingar om sex och därigenom upplever eleverna att de behandlas med mer respekt. De menade att sexualundervisningen måste vara av god kvalitet och den måste återkomma under skoltiden för att unga har olika erfarenheter och kunskap och är därför mottagliga för olika slag av information. Undervisningen måste utformas efter elevernas kön och ålder och den måste vara obligatorisk. För att undervisningen ska vara effektiv måste den ha ett smalt fokus, baserat på sociala inlärningsteorier; att man använder sig av aktiviteter som lekar och rollspel; att undervisningen behandlar medias och omgivningens påverkan på det sexuella beteendet; att man kan stärka gruppens normer och individens värderingar samt att man övar sig i kommunikation (Biltmark, m.fl 2006, s.18-21;23-24).

5.2.6 Ungdomsmottagningar

Enligt Socialstyrelsens kartläggning *Att förebygga oönskade graviditeter* (2008) är unga kvinnor med riskbeteende den grupp som i högst utsträckning besöker ungdomsmottagningar mer än en gång, det vill säga att de:

[...]dricker alkohol minst två gånger i månaden och är berusade, röker dagligen, är fysiskt aktiva mindre än 30 minuter per dag, uppger att de har mått psykiskt dåligt eller använt narkotika och var under 15 år vid sexuell debut (Socialstyrelsen, 2008, s.11).

Enligt samma rapport har två tredjedelar av de manliga eleverna i åk två på gymnasiet aldrig varit på ett studiebesök på någon ungdomsmottagning och ännu färre har gjort ett personligt besök. I snitt är endast 15 % av besökarna på ungdomsmottagningarna män. Hälften av pojkarna, och en femtedel av flickorna, som aldrig hade varit på en ungdomsmottagning hade haft samlag. Att så stor del hade debuterat trots att de aldrig besökt ungdomsmottagningen, tyckte författarna var ett problem. Detta då man ska se till att alla oavsett kön ska ta ansvar för sin kunskap om och inställning till ett säkrare beteende då det gäller sex. Som det ser ut nu har det förebyggande arbetet bidragit till att många kvinnor ser det som sitt eget ensamma ansvar att skydda sig, istället för att det gemensamma ansvaret för preventionsmedel lyfts fram och stärkts. Forskning har visat att samverkan mellan skolpersonal och ungdomsmottagning ökar effektiviteten, då fler aktörer deltar i processen genom att bidra med omvandling av kunskap och inställning till ett önskvärt beteende. Ungdomars ”inkörsport” till ungdomsmottagningen är oftast frågor om preventivmedel och provtagning för sexuellt överförbara infektioner, men utvecklar sig ofta till att även ta upp frågor av psykosocial karaktär (Socialstyrelsen, 2008, s.10–12). De unga män som hade varit på studiebesök på ungdomsmottagningen visste mer vad de kunde hjälpa till med och de hade i större utsträckning varit på ett enskilt, personligt besök.

Detta talar för betydelsen av ett obligatoriskt studiebesök där det ges förstahandsinformation om verksamheten (Socialstyrelsen, 2008, s.12).

5.2.7 Hbt-ungdomars upplevelser

Blom med flera har sin kvalitativa studie *HBT-ungdomars upplevelser av socialt stöd under studietiden* (2006) visat att de intervjuade eleverna anser att information om hbt⁵ är viktigt för ungdomar samt att de upplever en brist i skolan och övriga samhället som komplicerar insikten om deras sexuella läggning. Det är också svårt att i skolorna hitta litteratur som inte utgår från heterosexualiteten som norm. Lärare påverkar eleverna inte bara genom negativa kommentarer om hbt utan också genom att undervisningen endast skildrar en heterosexuell norm och då försvåras identitetsutvecklingen hos eleverna. Eleverna i studien beskrev även hur de upplevde att skolpersonal inte hållit fast vid sin tystnadsplikt och tyckte därför att lärarna var opålitliga. De lyfte även fram rädslan för att bli uppmärksammas som hbt-person även för dem man inte berättat för. Det framkom därmed i studien att det i de här frågorna är extra viktigt att inte föra vidare sådant man i förtroende har fått veta. Det är viktigt att man kan känna tillit för skolpersonalen när man söker hjälp. Eleverna upplevde att de inte mådde bra av att de inte vågade stå för vem de är och att inte kunna definiera sig själv. För att känna sig trygg och kunna vara öppen med sin sexuella läggning är det, enligt eleverna i studien, viktigt med acceptans och positiva reaktioner från omgivningen. Genom att komma i kontakt med andra hbt-personer uppgav de sig ha blivit mer öppna och positiva och de sökte sig gärna till miljöer där andra hbt-personer fanns. Eleverna hade känt lärarnas stöd i hbt-relaterade frågor, men då var det alltid när eleven hade kommit med ett eget initiativ till exempel som ett tema i skolarbetet (Blom m.fl., 2006, s.3-5)

5.3 Johannissons undersökning

Vi har i detta examensarbete intervjuat elever från två av de tre skolor som Jennie Johannisson använt i sitt arbete *Är man inte trovärdig när man pratar om sex och samlevnad*

---

⁵ Homo- bi- och/eller transexualitet

så blir kapad vid knäna (2008). Urvalet av skolor grundades på att de hade rykte om sig att ha bra sex- och samlevnadsundervisning. Lärarna som deltog i fokusgruppsintervjuerna var intresserade och engagerade i ämnet på dessa skolor. Lärarna ansåg att genom att lägga resurser och tid på livskunskapsämnet, eller på temaveckor, visar skolan att de har intresse för, samt satsar på, sex- och samlevnadsundervisningen. En av de tre skolorna har skrivna mål för sex- och samlevnadsundervisningen, där det till exempel står att eleverna ska öka sina kunskaper om preventivmedel och få insikt i sitt eget ansvar i relationer. Lärarna på den skolan, precis som i de andra skolorna, hade dessutom egna oskrivna mål (Johannisson, 2008, s.22–23).

5.3.1 Arbetar hälsofrämjande

Lärarna var eniga om att de arbetade ur ett hälsofrämjande perspektiv genom att utgå från ett ”positivt och främjande synsätt”, att sexualitet är fint och en viktig del av livet. Det ska, enligt lärarna, inte kännas skamfullt, skuldbelagt eller ses som farligt men stor vikt läggs ändå på sjukdomar därför att hela spektra ska tas med och rymmas i undervisningen.

5.3.2 Trygghet

Lyckad undervisningen var, enligt lärarna, om de såg intresse, engagemang och nyfikenhet från elevernas sida. Undervisningen ska vara verklighetsförankrad så att eleverna kommer ihåg vad de lärt sig när de hamnar i situationer de kan ha användning för kunskapen. Lärarna tryckte även på att det är viktigt att som lärare i sex- och samlevnad inneha baskunskaper i fakta. De menade att man på lärarutbildningen borde behandla delar som ”att inte känna skam, att inte skuldbelägga samt genus, homosexualitet, bisexualitet, och heteronormativitet”. Annat som borde ingå är verktyg för att kunna leda samtal och rollspel. (Ibid, 2008, s.27-28).

Lärarna ansåg inte att alla lärare är lika lämpade för att undervisa i sex- och samlevnad. En lärare ska tycka att ämnet känns viktigt, intressant och relevant samt att det är viktigt att läraren är trovärdig och trygg i sin egen roll. Lärarna i Johannisson (2008) fann ämnet vara väldigt självutvecklande och att man borde ta chansen om man får möjlighet att undervisa i sex och samlevnad (Ibid, s.28-30).

5.3.3 Undervisning

Lärarna hade många olika metoder och tillvägagångssätt för att skapa trygghet för eleverna i klassrummet. De ansåg det viktigt att börja med ämnet successivt, att ”mjukstarta” och förklara vad ämnet handlar om samt eventuellt börja med några ingångsövningar så att eleverna blir trygga inom den gruppen. Detta kan medföra att eleverna börjar diskutera annars är risken, enligt lärarna, att eleverna undviker att säga sin åsikt och sluter sig. För att alla ska kunna se varandra i ögonen, så att en känsla av delaktighet och gemenskap ska vara möjlig, vill lärarna att alla medverkande sitter i en ring istället för traditionell klassrumsmöblering. Vidare betonade lärarna vikten av regler och förhållningssätt där de bland annat lyfte fram respekt för den som talar, att diskussionen ska försöka hållas allmän utan att vara för personlig och att alla frågor accepteras. Alla måste vara medvetna om att man inte får föra något som sägs under dessa lektioner vidare (Ibid, 2008, s.23–24).

Skolorna i Johannissons studie använde sig av olika gruppindelningsmodeller. På Skola-1 hölls livskunskapen med samlevnadsfrågor alltid i könshomogena grupper. I Skola-2 var det alltid blandade grupper och i Skola-3 varierade man mellan blandade grupper och könshomogena grupper. Lärarna tyckte dock att val av metod beror på gruppen. För att skapa trygghet tyckte vissa lärare att det alltid skulle finnas två lärare till hands i sex- och

samlevnadsundervisningen, då eleverna på så vis kan ställa sina frågor till två personer och att lärarna kan hjälpa varandra (Ibid, 2008, s.25).

Lärarna ansåg att det är bra att utgå från elevernas frågor, för att på så vis ta hänsyn till deras förkunskaper och förväntningar. Detta gör de genom att låta eleverna på olika sätt ställa muntliga eller anonymt skriftliga frågor. Vissa ämnen togs sällan upp av elever själva, exempelvis homosexualitet, kvinnlig onani och pedofili. Dessa menade lärarna inte var svåra att ändå förankra i undervisningen. Lärarna tyckte mycket om diskussionsmetoden. Detta används också mycket i sex- och samlevnadsundervisningen på de tre skolorna. Även olika slags frågestunder är uppskattat av både lärare och elever, enligt lärarna själva (Ibid, 2008, s.25-27).

5.4 Hälsofrämjande

Sex- och samlevnadsundervisning handlar förutom om att informera om vad sex och samlevnad innebär, även om ett hälsofrämjande syfte. Att inte enbart påpeka konsekvenserna av sex såsom sexuellt överförbara sjukdomar utan även om en hälsosam attityd till sex. Detta genomsyrar den nuvarande läroplanens, Lpo94, övergripande uppdrag där ett hälsofrämjande synsätt ses som en generell utgångspunkt i undervisningen (Andersson, 1999, s.57). Vi utgår därför från Antonovskys synsätt på hälsofrämjande när vi behandlar ämnet sex och samlevnad.

Enligt Antonovsky innebär ett salutogenetiskt synsätt att fokusera på hälsans ursprung, det vill säga man ser till det friska och söker efterleva detta tillstånd, till skillnad från det patologiska synsättet där man istället fokuserar på varför människor blir sjuka (Antonovsky, 1987, s.12). Antonovsky understryker känslan av sammanhang i det salutogenetiska⁶ synsätten som han förklarar som KASAM⁷ vilket i korta ordalag innebär att upprätthålla det friska tillståndet samt att röra sig mot det friska (Antonovsky, 1987, s.37). KASAM består av tre komponenter: *begriplighet* som innebär hur individen uppfattar sin yttre och inre stimuli, exempelvis om det upplevs som kaotiskt eller som förnuftigt och gripbart; *hanterbarhet* som innefattar individens resurser som står till förfogande för att bemöta yttre och inre stimuli; och *meningsfullhet* som skulle kunna förklaras som en motivationskraft, det som enligt individen anses vara meningsfullt nog för att fortsätta investera sitt engagemang i (Antonovsky, 1987, s.39-41). Antonovsky menar att människan med hjälp av KASAM och dess tre komponenter kan sträva mot det friska tillståndet.

---

⁶ Latin: *Salus*= Hälsa *Genesis*=Ursprung

⁷ Känsla Av SAMmanhang

6. Metod

Vår uppsats är anknuten till ett projekt, "Utveckling av forskningsbaserad undervisning i Sex och samlevnad för lärarutbildning och skola" (SoS-projekt), som pågår på Institutionen för pedagogik och didaktik på Göteborgs universitet. Uppsatsen består av en studie av elevers syn på sex och samlevnadsundervisningen.

Studien består av en empirisk kvalitativ innehållsanalys. Datainsamlingsmetoden utfördes genom kvalitativa intervjuer med fokusgrupper, med förbestämda frågeområden men som välkomnar öppna svar från informanterna. Tanken med kvalitativ intervju är att informanten ska kunna ge så utförliga svar som möjligt, och för detta måste frågorna således anpassas så att informanten får möjlighet att säga allt hon eller han vill ha sagt (Johansson & Svedner, 2006, s.43).

6.1 Datainsamlingsmetod

För att samla in data använde vi oss av fokusgruppsintervjuer på två av de tre skolor som Johannisson (2008) studerade och som vi i diskussionen ska koppla vårt resultat till. Här berättar vi först om skolorna och informanterna och sedan går vi in på hur fokusgruppintervjuerna genomfördes.

6.1.1 Skolor och informanter

I och med att vår uppsats är en del i SoS-projektet var det av stor vikt att vi använde oss av informanter som är kopplade till projektet. Genom vår handledare fick vi kontakt med två skolor via e-post vars lärare blivit intervjuade i en tidigare pilotstudie inom SoS-projektet (Johannisson, 2008). Genom att använda oss av elever från samma skolor som Johannisson använde sig av i sin studie blir den insamlade informationen relevant och jämförbar med tidigare studier som utförts inom det nämnda projektet. Johannisson använde sig dock av tre skolor medan vi endast lyckades få kontakt med två av dessa. Vi kommer härnäst kalla dessa skolor för skola 1 respektive skola 2. De skolor som medverkade i vår och Johannissons studie var medvetet utvalda till undersökningen i och med att de är skolor man har hört har bra kvalitet på sin sex och samlevnadsundervisning.

Informanterna kommer från två olika skolor belägna på västkusten i Sverige. Skolorna undervisar i sex och samlevnad under det åttonde året, det vill säga för elever som går i årskurs åtta. Informanterna intervjuades på sina respektive skolor.

Skola 1 (skola-1 i Johannissons studie)

En år 7-9 skola med lite över 200 elever och befinner sig i en storstad. Eleverna har sex- och samlevnadsundervisning dels en timme i veckan under en termin i åttan och dels i den vanliga biologiundervisningen. I livskunskapen utgår man från tjej- och killgrupper. Informanterna A, B, C, D var pojkar. Informanterna E, F, G, H var flickor. Skolan har en stor andel invandrare.

Skola 2 (skola-3 i Johannissons studie)

Skola 2 är en år 0-9 skola med under 200 elever och befinner sig i en liten stad. Under en tid på fyra till fem veckor i åttan läser eleverna på denna skola sex och samlevnad integrerat i skolans alla ämnesområden som ett ämnesövergripande tema. De har även en temavecka varje år med moral, etik, sex, samlevnad, alkohol, narkotika och/eller tobak då alla lärare och

ämnen är inblandade. På skola 2 var informanter J, K, L, M pojkar och informanterna I, N, O, P var flickor. Skolan har en liten andel invandrare.

Vi kommer härnäst att använda oss av beteckningar för varje informant. Vi börjar med skolans nummer, följt av informantens bokstav och avslutningsvis ett p/f för pojke respektive flicka. Exempel: 1Ap, vilket betyder informant A på skola 1 som är en pojke.

	Skola 1	Skola 2
Pojkar	A, B, C, D	J, K, L, M
Flickor	E, F, G, H	I, N, O, P

6.1.2 Fokusgruppsintervjuer

Som datainsamlingsmetod använde vi oss av en strukturerad fokusgrupp som, enligt Wibeck, innebär att moderatorns roll påminner om en traditionell intervjuare, med förbestämda frågor att utgå ifrån (Wibeck, 2000, s.71). Försättningsvis är det, enligt Wibeck, viktigt att särskilja fokusgrupper från gruppintervjuer. Skillnaden mellan de två är att fokusgruppsintervjuer är en erkänd forskningsmetod, vars syfte är att insamla data genom gruppinteraktion rörande ett specificerat ämne som är bestämt av forskaren. Således kan fokusgrupper särskiljas från andra gruppintervjuer vars syfte inte har med forskning att göra och där det inte finns en moderator, därför valde vi att använda oss av fokusgruppsintervjuer (Wibeck, 2000, s.23-24).

Vi utförde totalt fyra fokusgruppsintervjuer där tanken var att två grupper skulle bestå av flickor och de resterande två av pojkar. De två första bestod av fyra personer i varje grupp det vill säga en pojkgupp (1Ap-1Dp,) och en flickgrupp (1Ef-1Hf). Intervju nummer tre bestod av sex personer med två flickor (2If & 2Nf) och fyra pojkar (2Jp-2Mp), och den fjärde och sista intervjun bestod av endast två flickor (2Of-2Pf) på grund av ett missförstånd. Egentligen skulle intervju tre och fyra bestå av fyra medlemmar i varje grupp, en flick- och en pojkgupp men ett missförstånd resulterade i att grupp tre blev en blandad grupp med både flickor och pojkar istället för en grupp med endast pojkar.

Enligt Wibeck är det optimala antalet gruppmedlemmar i en fokusgrupp ”*inte färre än fyra och inte fler än sex personer*” (Författarens kursivering, Wibeck, 2000, s.50), detta för att ju större en fokusgrupp är desto större är risken för att det blir en ojämn talarfördelning där vissa talar mer än andra eller att några i gruppen inte talar alls och det blir således lättare att vara anonym i den stora gruppen. Detta var något vi märkte av särskilt i gruppen med sex deltagare på skola 2 där främst tre personer (2If, 2Nf, 2Mp) var dominant under i stort sett hela intervjun. Å andra sidan märkte vi av en ojämn talarfördelning även när fokusgrupperna bestod av endast fyra personer på skola 1 i både pojk- och flickgruppen som intervjuades. I båda intervjugrupperna på skola 1 var det främst två personer i vardera grupp som talade mer än de andra i gruppen. Detta försökte vi lösa genom att bland annat ställa frågor direkt riktade till de elever som ännu inte gjort sin röst hörd. Andra nackdelar med att ha för stora grupper kan vara att det bildas subgrupper som talar med varandra, och att tiden inte räcker till för att alla gruppmedlemmar ska få tillfälle att uttrycka sig. Att det bildas subgrupper i för stora grupper fick vi erfara på skola 2 med gruppen om sex deltagare då två pojkar (2Kp & 2Lp) började diskutera annat med varandra istället för att delta i intervjun. Å andra sidan vet vi inte om denna sub-grupp hade bildats även om det hade varit så att dessa två pojkar hade fått mer utrymme i diskussionerna som fördes i intervjun. Ytterligare är att med för stora grupper

krävs det en stark struktur och att moderatören kan komma behöva fördela ordet mellan deltagarna för att alla ska få möjlighet att få uttala sig, något som vi blev tvungna att göra i gruppen om sex deltagare på skola 2 då diskussionerna ibland tappade fokus från vad frågan handlade

Wibeck nämner inte mycket om dyader (två personer) men det hon nämner om grupper med färre deltagare än fyra är, att i en mindre grupp finns det fler möjligheter för individerna att påverka varandra, de kan bland annat lättare ge och få feedback och de får större möjlighet att göra sin röst hörd (Wibeck, 2000, s.49-51). Detta märkte vi särskilt av i gruppen om två deltagare på skola 2. Dels gav de båda varandra utrymme att uttrycka sig, dels interagerade de mer med varandra under intervjun så att det fick karaktären av ett samtal mellan de två och moderatören. I och med att dessa två elever känner varandra kan det ha påverkat hur de agerade gentemot varandra, men av våra tolkningar verkar det som om de inte påverkade varandras svar på så vis att den ena parten dominerade över den andra.

De informanter vi har använt oss av har alla gemensamt att de går i nionde klass och att de i åttonde klass blev undervisade i sex och samlevnad. Att deltagarna i en fokusgrupp har gemensamma intressen eller erfarenheter underlättar när man utför fokusgruppsintervjuer, då informanterna blir mer villiga att dela med sig av sina erfarenheter och åsikter. Om målet är att jämföra åsikter hos informanter med olika bakgrund eller inställning till ämnet i fråga rekommenderas att man har separata inbördes homogena grupper (med liknande erfarenheter). Man bör även använda sig av samma slags frågor och intervjuguiden till de olika fokusgrupperna för att sedan kunna jämföra de olika attityder som framgått vid intervjuerna (Wibeck, 2000, s.51-52). Något vi inte riktigt levde upp till då intervju tre och fyra genomfördes med en utökad intervjuguide från intervju ett och två (se bilaga 1 och 2).

I de fokusgrupper vi har använt oss av känner informanterna till varandra sen tidigare, de flesta har gått i samma klass. Att använda sig av fokusgrupper där deltagarna inbördes, helt eller till en viss del, känner varandra kan vara till en fördel, enligt Wibeck, då deltagarna lättare kan interagera sinsemellan. Det blir inte heller risk för att deltagarna håller sig tillbaka och är blyga, som kan vara fallet när deltagarna är främlingar för varandra. Däremot finns det andra risker med att använda sig av fokusgrupper där deltagarna redan känner varandra. Wibeck varnar för att det finns en risk att vissa ämnen inte tas upp eftersom deltagarna tar vissa saker för givna inom gruppen, eller att gruppdeltagarna medvetet utelämnar viss information som kan vara känsliga för att undvika konflikter inom den redan kända gruppen, något som kan vara svårt för moderatören att upptäcka. En annan nackdel med att använda sig av grupper där deltagarna redan är kända för varandra, är att de faller in i deras vardagliga roller inom gruppen, något som kan påverka interaktionen trots att de befinner sig i en ny situation, vilket också är svårt för moderatören att upptäcka. Trots nackdelarna med grupper där deltagarna känner varandra anser dock Wiberg inte att de uppväger fördelarna med denna sortens grupp (Wibeck, 2000, s.52-53):

Om man utgår ifrån att en grupp är någonting mer än enbart summan av de enskilda deltagarnas kvaliteter kommer gruppen i sig att utöva inflytande på varje deltagare. Detta gäller oavsett om gruppledammarna känner varandra sedan tidigare eller inte (Wibeck, 2000, s.53).

Intervjuerna utfördes genom att en av oss agerade moderatör under alla intervjuer medan den andre agerade sekreterare och antecknade under tiden. Detta för att det dels underlättar transkriberingen och för att det dels enligt Esaiasson med flera rekommenderas för att inte påverka studien hos de olika grupperna, det vill säga att det inte påverkar intervjuresultaten (Esaiasson med fl., 2007, s.367).

Alla intervjuerna spelades in på bandspelare samtidigt som de till viss mån nedtecknades under intervjuernas gång. Detta för att försäkra oss om att informationen inte skulle gå förlorad utifall bandspelaren inte skulle fungera eller om inspelningarna inte skulle gå att tyda. Varje informant fick i anteckningarna varsin bokstav i alfabetet för att urskilja vem som var vem. Detta för att underlätta vid transkriberingen om vem som säger vad (Wibeck, 2000, s.79).

6.2 Intervjuguide

Vi använde oss av en strukturerad intervjuguide (se bilaga 1 och 2) som medel för att besvara vårt syfte och våra frågeställningar. Intervju ett och två på skola 1 blev lite som en pilotstudie i den mening att vi gjorde om intervjuguiden efteråt då vi märkte av ett fåtal brister i frågorna. Detta innebär att intervju tre och fyra hade fler frågor än den ursprungliga intervjuguiden eftersom vi märkte på intervju 1 och 2 att svaren inte blev helt uttömmande. Å andra sidan anser vi att de data som vi fick in från intervju 1 och 2 var tillräckliga för att ha med i studien trots att intervjuguiden inte var helt komplett.

6.3 Analysprocessen

I resultatdelen har vi valt att redovisa materialet genom ”*den beskrivande analysen*” som, enligt Wibeck, ”består av sammanfattande uttalanden om deltagarnas kommentarer” (Wibeck, 2000, s.98). Denna sorts analysmetod går ut på att presentera en beskrivning av vad datainsamlingen visar samt visa på illustrativa exempel. Något man däremot bör vara uppmärksam på är att trots att man redovisar materialet så objektivt som möjligt är det i slutändan ändå inte en beskrivning som är helt fri från tolkning. Det som forskaren väljer att beskriva eller på vilket sätt det beskrivs är alltid ett resultat av medvetna eller omedvetna val från forskarens sida trots försök i att vara objektiv (ibid. 2000, s.98). Vi vill dock poängtera att vi har försökt vara så objektiva som möjligt.

Intervjuerna, som varade mellan 45 minuter till 60 minuter, genomfördes under totalt tre dagar. På skola 1 intervjuades de två grupperna på två olika dagar, och på skola 2 genomfördes de båda intervjuerna under en och samma dag. Transkriberingen av alla intervjuer genomfördes antingen direkt efter intervjun samma dag eller någon dag efteråt, just för att intervjuerna fortfarande skulle vara färska i minnet. Intervjuerna transkriberades rakt av med undantag för vissa moment som inte hade relevans, exempelvis när informanterna diskuterade ämnen som inte hade någon som helst anknytning till ämnet i fråga. Det som inte heller togs med var pauser eller kallprat. Analysprocessen började vi med efter att alla intervjuer var transkriberade för att få en överblick över hela den insamlade datan.

När transkriberingen av alla fyra intervjuerna var färdig studerades materialet dels var för sig, dels gemensamt med diskussion. Därefter började avkodningen genom att klippa ut utvalda delar för att i sin tur dela in dessa i kategorierna: undervisning, lärares färdigheter och eventuella egenskaper (samt utomstående undervisare), trygghet, samlevnad, och källor (varifrån eleverna får sin kunskap). När materialet delats in i kategorierna skrevs resultatet av intervjuerna ner genom att de delades in i olika teman som är kopplade till våra frågeställningar.

6.4 Etiska överväganden

Sex och samlevnad är ett ämne som kan vara väldigt intimt och personligt för vissa människor och svårt att tala om, inte minst för elever som befinner sig i tonåren. Vårt syfte med denna studie är inte att få reda på informanternas personliga tankar och åsikter om sex och samlevnad utan om vad det är som elever anser sig vilja lära sig om sex och samlevnad, vad

de anser om hur denna undervisning går till, samt varifrån de får information om ämnet i fråga. Informanterna har fått fingerade namn för att inte kunna bli igenkända eller utpekade. Även om intervjuerna inte hade som syfte att få reda på elevernas personliga tankar och åsikter kring sex och samlevnad kan det ändå vara ett känsligt ämne att diskutera, och således extra viktigt att de förblir anonyma.

Alla informanter blev informerade om deras anonymitet, att de när som helst kunde avbryta intervjun och om studiens syfte enligt *Informationskravet* (Stukát, 2005, s.131). De blev även informerade om att de blev inspelade på band samt att vi som utförde studien har tystnadsplikt enligt *Konfidentialitetskravet* (ibid. 2005, s.132) och att ingen annan än oss två har tillgång till inspelningarna. I och med att eleverna är minderåriga fick deras föräldrar ett informationsbrev om vad vår studie handlar om (bilaga 3), därutöver samlade vi in underskrifter från föräldrar för de elever som blev intervjuade för att försäkra oss om att vi hade föräldrarnas tillåtelse att intervjua deras barn.

7. Resultat

Resultaten vi fick fram efter transkriberingen från alla intervjuer sammanfattas här under olika rubriker. Vi delade in resultatdelen efter våra frågeställningar som även används som rubriker. När vi i resultatet skriver att det rör alla informanter, syftar vi på alla de informanter som uttalade sig i frågan.

7.1 Tycker eleverna att sex och samlevnad är ett viktigt ämne och vad tycker eleverna ska ingå i sex och samlevnadsundervisningen?

Vi har delat upp frågeställningen i tre punkter för att få ett överskådligt svar.

7.1.1 Ska undervisningen vara obligatorisk?

Informanterna på skola1 har delade meningar om huruvida alla behöver vara med på sex- och samlevnadsundervisningen:

1Hf: Om man inte vill vara med så behöver man inte, men det är bra att få veta [få undervisning i sex och samlevnad].

Även 1Ap är inne på detta spår och säger:

Det ska vara frivilligt, de ska inte undervisas om de inte vill. Beror på hur de känner.

De andra informanterna på skola1 tycker att alla ungdomar ska ha lika mycket undervisning i sex och samlevnad för att då vet man att alla ungdomar har fått samma information

1Bp: För att man ska vara beredd när det är dags.

Alla informanter som uttalade sig på skola 2 anser att det är en självklarhet att sex- och samlevnadsundervisning ska vara obligatoriskt men är oense om när denna slags undervisning borde börja. Olika förslag är att den ska börja så tidigt som möjligt, i årskurs tre, i början av grundskolans senare år, när man är tretton eller som 2Mp och 2Nf säger:

2Mp: I fyran och femman, de första börjar komma in i puberteten då. Men det här med sex och samlevnad det bör man ändå ha senast i sexan tycker jag.

2Nf: Och utöka den varje år, när man blir äldre och kommer in på ämnen där man pratar mycket. Jag tror det behövs hela högstadiet.

Informanterna på skola 1 diskuterade om att sex- och samlevnadsundervisningen eventuellt borde börja i sjuan eller åttan men att den även kan börja tidigare och i så fall skulle det handla om andra saker. 1Ef och 1Ap anser även att det vore bra om SoS-undervisningen fortsatte även efter åttan, inte för att de behöver mer information utan för att repetera och att det hade varit roligt.

Alla informanterna från både skola 1 och skola 2 tycker att man ska fortsätta med sex- och samlevnadsundervisningen på gymnasiet så att man inte glömmer bort vad man har lärt sig. Alla är eniga om att det är bra med repetition. 2Pf och 1Dp menar att ”man bli aldrig färdig” och 1Cp, 1Bp, 1Ff, 2Of och 2If känner sig redan fullärda men tycker ändå att vissa delar tål att upprepas, exempelvis ämnen som rör könssjukdomar:

2Of: För det är ett viktigt ämne liksom. Och grejen är det att just i högstadiet så händer det mycket grejer runtomkring vilket gör att vi behöver det här. Och grejen är det att det här med könssjukdomar och så och man verkligen ser vad som kan hända. Man vaknas upp av det, när jag var klar med det här så tänkte jag 'jag ska använda kondom varje gång' men nu så känner man liksom att 'nu är det inga problem'. Alltså man kanske ska bli påmind lite mer om, ja just det här sex- och samlevnadsdelen det är så ofta, kanske en gång var tredje månad.

7.1.2 Elevernas definition på begreppet samlevnad

Alla informanterna från skola 1 anser att begreppet samlevnad innebär kärlek och känslor mellan en pojke och flicka. Medan informanterna på skola 2 har svårare att förklara begreppet samlevnad och tycker inte att det endast behöver ha med kärleksrelationer att göra. Till detta begrepp lägger eleverna (2Mp, 2If, 2Nf, 2Pf) också in respekt till andra människor och deras åsikter, samt olika förhållanden och samhällsfenomen som media och påverkan av dessa som exemplifieras på följande sätt:

2Mp: Att kunna leva sida vid sida med alltså samhällsfenomen.

2Pf: Allt som händer inombords och vad som händer runtomkring en. Sånt som påverkar en.

7.1.3 Vad borde ingå i sex- och samlevnadsundervisningen?

Alla informanter på skola 1 och 2 tycker att det är viktigt att få veta om könssjukdomar, hur de sprids, hur man skyddar sig och hur man upptäcker att man blivit smittad. De anser att de har fått tillräckligt med information om könssjukdomar och att alla andra skolor också borde bidra med sådan information. Alla tycker även att kärleksrelationer ska ingå i undervisningen, och på skola 2 anser alla informanterna att mediepåverkan och hbt-frågor är viktiga inslag att ha med i undervisningen.

Informant 2Pf tycker att man borde prata mer om graviditet och abort:

2Pf: Jag tycker temat hela tiden gick ut på att man ska ändra sin syn [om hbt], och man ska inte ha fördomar och sånt. Det tycker jag vi pratade jättemycket om.

2Of och 2Pf tycker att man borde vara restriktiv när det kommer till ämnen om kärlek och känslor:

2Of: Jag tycker att det är personligt, det är ju sex också men jag menar alla har ju olika känslor och sådant så det är ju mycket upp till en själv, det är inte riktigt med skolundervisning.

7.2 Hur har eleverna blivit undervisade i sex och samlevnad och hur vill de bli undervisade i sex och samlevnad?

Elevernas svar kunde grupperas under sex rubriker.

7.2.1 Tematisk och ämnesövergripande eller kontinuerlig undervisning?

På skola 1 hade de sex- och samlevnadsundervisning på lektioner i livskunskap under en hel termin i åttan. Då var de uppdelade i små tjej- och killgrupper under en stor del av tiden. De hade gemensam undervisning ibland, till exempel när de såg på animerad undervisningsfilm och under biologielektionerna. Detta tyckte alla utom 1Gf var en lyckad undervisningsmetod, som saknade ämnesövergripande undervisning:

1Gf: Jag tycker [man ska ha]tema, man bara läser ett ämne i taget.

På skola 2 jobbar man i ämnesövergripande tema (nästan heltid) i fyra-fem veckor, något eleverna uppskattar. De har även ett tema som återkommer varje år. Temat behandlar moral, etik, sex och samlevnad, alkohol, narkotika och tobak.

2If: Det är bra att gå in ett ämnesomfattande, har man det varje vecka så tror jag inte det blir, vi kan ju ha diskussioner som är tre timmar långa, vi kan ha det istället för att oro oss när lektionen tar slut ... Det kan man inte göra om man bara har en lektion en gång i veckan för då måste man avbryta efter 40 minuter för då måste man springa till engelskan.

Men 2Of och 2Pf tycker även att temat bör ske kontinuerligt, exempelvis att man tar upp det var tredje månad då upprepning är bra för att fräscha upp minnet om vad man bör tänka på angående exempelvis könssjukdomar (se citat 2Of under 7.1.1).

7.2.2 Film i undervisningen

Alla informanter, på skola 1 och skola 2, tycker att spelfilm som *Thirteen*, *Fucking Åmål* och *Hipp hipp hora* beskriver verkligheten, man ser bilder och det blir mer av en beskrivande karaktär:

2Pf: Man får se det framför sig, man liksom inte bara tänker egna bilder utan man får se det.

Däremot när det kommer till den sexuella biten föredrar eleverna att filmen är animerad just av den anledningen att det annars skulle bli mer av en porrfilm:

1Hf: Det hade varit konstigt att kolla när de håller på.

Fördelarna med att visa film är enligt informanterna att en film kan väcka tankar och starta upp diskussioner:

2Mp: Just att det väcker tankar, det kan starta diskussion. En diskussion är alltid bra efter allting så att man inte bara tar in information och 90% av klassen inte vet hur man ska bearbeta den.

En annan fördel med att se på film enligt eleverna är att man kan få svar på frågor som man inte vågar ställa:

2If: Sen tror jag att det finns folk som tycker att det är jobbigt att ställa frågor och det finns ju också många i klassen som är blyga och inte diskuterar så mycket i alla fall... om man då ser på t.ex. en informationsfilm eller om man har en föreläsning där man inte ställer några frågor så tror jag också att det kan vara bra för dem och anpassa undervisningen för alla.

Däremot tillägger 2If att film som undervisningsmetod kan vara överskattat

2If: För det känns som om man bara har det för att lärarna inte vågar. Om inte lärarna vågar säga snopp så har man en film istället, så slipper man säga det.

7.2.3 Ungdomsmottagningen

Alla informanter på båda skolorna har varit på besök hos ungdomsmottagningen. Detta besök uppskattades av dem alla, men det var inte lika givande för alla. Det som var bra var att de fick information om att ungdomsmottagningen finns till och varför. Även att man kunde kontakta dem och få information om gratis preventivmedel. Alla eleverna på skola 1 fick veta hur en undersökning går till, vilka redskap som används och dylikt:

1Ef: De pratar också om sånt som de inte gör i skolan, de [lärarna] kanske inte vet allting.

Alla eleverna på skola 2 är också positiva till besöket men tyckte inte att de fick ut lika mycket:

2Nf: Alltså grejen är den att när vi kom dit så visste vi nästan allting, eller vi hade så mycket kunskap.

7.2.4 Hur vill eleverna att undervisningen ska ske?

Bland flickorna (1Ef-1Hf, 2Of-2Pf) råder det en gemensam uppfattning om att det är lättare att diskutera olika frågor i en grupp med bara flickor. Även flera av pojkarna instämmer i att könshomogena grupper är bra. Genom att dela in klassen i grupper tycker 1Ef var bra, eftersom det bli bättre förutsättningar för att kunna ställa fler frågor i jämförelse med om det hade skett i helklass.

Alla flickorna på skola 1 tycker att det vore jobbigare att diskutera det privata öppet i en gemensam grupp, för att de anser att pojkarna inte tar ämnet på allvar:

1Hf: Killar de, alltså de ska löjla sig och sånt.

Överlag är den allmänna uppfattningen bland informanterna att det är bra att ibland dela in klassen i flick- respektive pojkgrupper. Detta för att de dels kände sig mer trygga i att prata om diverse frågor samt för att det i mindre grupper blir lättare för alla att komma till tals. Genom detta blev det lättare att få en avslappnad atmosfär något som man också uppnådde genom att sitta i ring eller runt ett bord där alla kunde se alla. Skola 2 hade även lektioner utomhus i naturen vilket uppskattades av eleverna:

2Mp: Det är det som krävs för att det ska bli mer öppet. I en lektionssal, läraren står framme vid vita tavlan och snackar, alla sitter på stolar bakom bord. Alltså det blir ju en helt annan atmosfär jämfört med om man kan sitta bakåtlutad i sanden eller mot en klippvägg.

Ytterligare en gemensam faktor hos de båda skolorna var att eleverna fann det positivt att få chans att ställa anonyma frågor som de fick svar på genom de andra eleverna eller lärarna. Alla eleverna tycker även att det är bra när det finns två lärare tillgängliga i klassrummet av olika kön för då kan eleverna få olika perspektiv på saker och ting.

Eleverna på skola 1 tycker inte att de har pratat mycket om hbt medan eleverna på skola 2 anser att det delvis har bearbetats.

På skola 2 har man även arbetat med medias roll i samhället och hur det påverkar eleverna och dras syn på sexualitet och kön. De upplevde inte att de fick vara med och planera undervisningen men genom att skriftligt utvärdera efter temaveckorna upplevde de att utvärderingen hjälpte och förbättrade undervisningen för nästkommande tema. De upplever även att de kunde påverka innehållet i undervisningen under pågående tema.

7.3 Upplever eleverna att de har känt ömsesidig respekt och trygghet?

För att få bättre översikt har vi delat in svaren till denna fråga under olika rubriker.

7.3.1 Vågade eleverna säga vad de tyckte och ställa vilka frågor de ville?

Alla verkar vara eniga om att frågor borde ställas anonymt för att det då är lättare att vara ärlig eftersom ingen blir utpekad. Genom att ha öppna diskussioner på de anonyma frågorna verkade alla informanter tycka att man får bra svar på frågor som de ställt. Informant 2If anser inte att det finns några förbjudna frågor och att det går att fråga om det mesta samtidigt som informanterna 2Pf och 2Of tror att alla ändå inte vågar ställa vilka frågor som helst, och att inte alla vågar vara öppna för varandra i klassen i och med att personer kan vara allmänt blyga. Man vet med sig att man inte ska föra vidare det som sagts inom klassrummet till andra som inte var närvarande:

2If: Det är självklart att man inte pratar, det är en underliggande tystnadsplikt eftersom om någon skulle fråga en intim fråga inne i klassrummet: 'jag är lesbisk och jag vet inte vad jag ska göra. Ska jag säga till mina föräldrar?'. Om någon skulle våga ställa en sådan fråga inför klassen så tror jag att alla fattar att det är inget man säger ... alla vet vad det är som gäller liksom, det är helt enkelt som att om någon säger något sånt till en så fattar man att det är inget man säger.

7.3.2 Gruppindelning

Se 7.2.4

7.3.3 Vad är pinsamt att prata om?

Alla pojkarna på skola1 tycker inte att det är pinsamt att prata om till exempel könssjukdomar eftersom det inte är ett personligt/privat ämne. Däremot tror de att andra kan tycka att det är pinsamt att prata om sex och känslor eftersom det är ett mer personligt ämne. Alla informanter är eniga om att de kan prata om i princip allt, så länge det sker inom rätt grupp och under rätt förutsättningar. Men de är också eniga om att alla andra elever kanske inte upplever det på samma sätt.

1Hf: Men för andra kanske det är lite svårare att prata, alltså det kanske finns andra tjejer som skäms kanske att prata om könsorgan eller om sin mens, eller killarna kanske skäms också.

Alla informanter tycks även vara eniga om att så länge diskussionen sker i allmänna ordalag är det inte svårt att prata om diverse ämnen vare sig det skulle ske i helklass eller i smågrupper.

7.3.4 Personligt och privat?

Informanterna var överrens om att det är bra om läraren har mod nog att våga vara personlig i undervisningen, till exempel genom att koppla till egna erfarenheter. Det är upp till läraren var gränsen går för vad som är för privat för henne eller honom, däremot går läraren över gränsen om hon eller han börjar peka ut elever. Om en elev ställer en för privat fråga till läraren så upplever informanterna att det är upp till läraren att bestämma vilket slags svar denne ska ge, ett allmänt statistiskt svar eller ett mer personligt sådant.

7.3.5 Hbt-frågor

Alla eleverna på skola 1 upplever inte att de har behandlat hbt-frågor så mycket,

1Bp: Vi har inte pratat mycket om hbt för att det finns inte så många homosexuella här. Eller de kanske finns men de kanske skäms, det är vad jag tror i alla fall.

Enligt flickorna på skola1 skulle ingen på skolan acceptera om någon i klassen skulle vara homosexuell. De tror att denna attityd kommer från föräldrarna och från religiösa värderingar samt från kompistrycket:

1Hf: Ifall en kompis säger 'åh gud vad äckligt' så kommer den andre också tycka det... den här skolan går det inte att ändra på... här skulle det absolut inte hjälpa [att prata mer om hbt] men kanske på andra skolor.

Pojkarna upplever inte detta som ett problem:

1Cp: Det är inte någon stor grej, det skulle accepteras i klassen, det är hans eget beslut om han vill vara homosexuell eller inte.

På skola 2 var den allmänna uppfattningen bland alla informanter att de hade behandlat hbt-frågor i undervisningen. Bland annat hade de haft en transexuell person från RFSU som kom och pratade om sitt liv. Detta uppskattades av de flesta men inte alla:

2Kp: Jag vet jätte många som inte uppskattade det. Nej alltså inte själva besöket utan en del grejer som de sa, eller jag kommer inte ihåg vad det var. Det var inte det att de kom, utan grejer som de sa och gjorde.

De andra eleverna upplevde att personer från RFSU var bra som föreläsare och som förebild:

2If: När man träffar folk som är säkra i sig själva som vet precis som de vill så tror jag man själv känner att man blir säkrare på sig själv, även om jag skulle vara transexuell eller homosexuell så behöver man inte känna att man är annorlunda.

Däremot råder det odelade meningar om huruvida homosexuella, transexuella och bisexuella elever blir respekterade i skolan. Informant 2Mp säger:

2Mp: Nu så har vi alltså flera elever som är bisexuella eller homosexuella. Bisexuella framförallt. De är ju verkligen, de har aldrig några komplikationer.

Däremot anser 2Of och 2Pf att så inte alls är fallet:

2Of: Sen kan det vara väldigt mycket rykten såhär som går, liksom att folk ser ner på vissa personer bara för att de hör grejer: 'när hon gjorde så och så, och hon kysste en tjej i helgen. Hon är lesbisk så henne ska vi inte umgås med' ... men så tror jag det är nästan överallt faktiskt.

Eleverna på skola 2 tror att man kan komma över detta problem med bristande respekt och acceptans, genom att förstärka självförtroendet hos eleverna och få mer kunskap i hbt-frågor. De nämner även att förändring kan ske genom att man får sätta sig in i andras situationer och att samhällets syn behöver ändras till exempel i media:

2Pf: Att all media och sånt inte bara inriktar sig mot heterosexuella, utan mot homosexuella också. För vi ser ju heterosexuella överallt liksom, det blir så här att när någon kommer fram och är böj så tycker man att det kanske är lite konstigt.

7.4 Vad tycker eleverna är viktiga färdigheter hos en person som undervisar i sex och samlevnad?

Elevernas svar på denna frågeställning kan delas in i dels vad de tycker om att ha en undervisande som de känner väl och dels vad denne ska ha för färdigheter.

7.4.1 Utomstående/lärare

Det är olika om eleverna vill ha en lärare som de känner väl eller någon som de inte har relation till när det gäller vem som ska undervisa i sex och samlevnad. Majoriteten av alla informanter (förutom 1Ap, 1Bp och 1Dp) föredrar lärare som känner klassen:

1Hf: Det är bättre att ha lärare som man känner, då känner man att man kan säga allt och lita på dem.

Även 1Cp reflekterar över detta:

1Cp: Jag har aldrig pratat med den personen [en helt utomstående] förut. Någon man har sett förut ... skulle kännas som en vän, mer öppet med typ en klassföreståndare.

Vidare säger han att han föredrar en lärare han känner väl och har en relation till framför någon han aldrig har pratat med förut. Andra menar att de skulle tycka att det vore jobbigt att ha en klassföreståndare i sex och samlevnad:

1Ap: Nej jag tror man skulle skämmas för att man ses varje dag.

Detta är något som 1Bp och 1Dp håller med om. Sex och samlevnad är ett känsligt ämne som kan vara svårt att närma sig, oavsett om man känner läraren eller inte, något som 2Of och 2Pf diskuterar nedan:

2Of: Jag skulle aldrig sätta mig och prata ut med en lärare, alltså som håller en lektion.

2Pf: Inte privat, det beror på vilken lärare det är.

2Of: Men sen om det skulle vara en lärare som vi inte kände så bra och inte skulle trivas så bra med då skulle jag inte sagt så mycket, då skulle jag mest suttit och så, det skulle varit jobbigt och jag hade bara velat komma därifrån.

På skola 2 får 2:Mp medhåll från intervjudeltagarna när han säger att han tycker det är bra att det kommer föreläsare från RFSU. Även om de är utomstående känner han att de är bra informatörer eftersom de är så öppna. Informanterna nämner inte närmare mötet med representanterna från ungdomsmottagningen i förhållande till vilka de vill bli undervisade av förutom att de påpekar att representanterna kan bära på mer kunskap än lärarna.

7.4.2 Sex- och samlevnadslärares färdigheter

Eleverna vet precis hur de vill att lärare som undervisar i sex- och samlevnad ska vara. Alla är överens om att lärarna måste ha tydlig kontakt med eleverna, vara öppna och att de ska vara säkra i sig själva, som 2Mp och 2Nf uttrycker det:

2Mp: Man märker tydligt att hon är osäker.

2Nf: Det är viktigt att de snackar om att för dem är det ingen big deal.

Således att man som elev inte känner att man behöver skämmas över detta ämne. Eleverna poängterar även att lärarna måste kunna vara personliga och kunna behandla ämnet med humor genom att de ska kunna bjuda på sig själva. Eleverna på skola 2 lyfte fram lärarfärdigheter tydligare än eleverna på skola 1. Därför kommer de flesta citaten från skola 2 men åsikterna hos eleverna på skola 1 stämmer överrens med dessa. På skola 2 introducerades ämnet genom att lärarna spexade och klädde ut sig till bland annat, *klamydia*, *kondom* och *normen* genom att klistra på sig bilder från tidningar. Detta uppskattades av eleverna på följande sätt:

2Jp: Våra lärare är väldigt så, liksom vi kommer väldigt nära.

Informant 2If berättar att hon upplever att lärarna älskar sitt jobb och ungdomar. Hon påpekar även att det inte rör sig så mycket om faktautbildning utan snarare om utbildning om hur det är att leva och vara en egen individ genom att få lära sig att argumentera, tycka och tänka. Andra färdigheter som de är överens om är att lärare måste vara intresserade av att lära ut och vara säkra i ämnet, veta vad han/hon pratar om som 2Pf beskriver:

2Pf: Det är bra om de kan något om ämnet också, det är också lite att de ska ju inte komma från Mars och inte fatta någonting, det är också jätteviktigt.

Lärarna måste även våga säga ifrån så att det blir ordning i klassrummet

1Bp- Den (läraren) måste vara sträng, så att det inte bara blir flams, så att det inte bara blir skoj, så att man lär sig något också.

Eleverna är dessutom överens om att lärare ska ha ögonkontakt och utgå ifrån eleverna samt markera att det är möjligt för eleverna att prata med dem. En bra lärare visar respekt genom att lyssna på eleverna:

2Nf: Att de inte tar ordet ifrån en utan låter en prata till punkt.

2If: De respekterar oss, de respekterar det vi tycker och då respekterar vi dem. Det blir som att ge och ta.

Kön verkar inte spela någon roll, förutom att det ska finnas lärare tillgängliga av båda könen så att eleverna kan bestämma själva vem de vill fråga eller få svar ifrån. Det är viktigt att eleverna kan ha tillit till sina lärare och att de tydligt visar att de förstår sin tystnadsplikt och visar förstånd.

2Pf: Att de visar att vi kan lita på dem. Att inte vi behöver känna att de går och snackar om det i lärarrummet.

Ytterligare färdigheter som informanterna gärna ville se hos en lärare i sex och samlevnad är att de ska vara ”coola”, enligt informant 1Cp, och att de ställer upp genom att exempelvis, enligt 2Mp, erbjuda sig att köpa ut kondomer. Det vore dessutom bra om lärare vågar ha en åsikt så att det kan skapas en motargumentation i klassrummet, det vill säga att lärare öppnar upp förutsättningar för diskussion.

Både 2Of och 2Pf poängterar att det är viktigt att lärare i sex- och samlevnad är unga

2Of: Det känns som att de förstår en mycket mer om han/hon är ung. För det var så längesedan de äldre var unga.

Informant 2Pf hänvisar till egen erfarenhet:

2Pf: En grej jag tycker är dåligt, våra lärare är lite äldre så de kan inte liksom, alltså de tror ju att alla vi är oskulder det kändes verkligen så och jag skulle vilja att det var någon yngre som undervisade kanske i tjugoårsåldern som liksom förstod mer... Men jag kommer ihåg en gång att en lärare han sa typ 'ja men det är väl ingen här inne som har haft sex hoppas jag' liksom så. Och sådant ska man inte säga. Det är förnedrande, det bestämmer ju vi.

Att ha en ungdomlig lärare nämner inte de andra informanterna som något krav på lärare i sex och samlevnadsundervisning.

7.5 Vad upplever eleverna som den viktigaste källan till kunskap i sex och samlevnad?

Alla informanter tycker att ungdomar får information från kompisar. Vissa säger att man får den mesta kunskapen genom kompisar medan andra säger att kunskapen från kompisar är en annan slags kunskap än den som skolan förmedlar. Eleverna uppger att de tillförskaffar sig olika kunskaper från olika källor,

2Cp: [Man får] olika kunskaper, beror på om det är bara sex eller känslor och allt möjligt.

Han beskriver ytterligare att kunskap om sjukdomar får man från skolan och från ungdomsmottagningen. De flesta elever, utom 1Ap och 1Bp som tycker att de får den mesta kunskapen från kompisar, verkar ändå tycka att den mesta kunskapen kommer genom skolan:

2Pf: Om man går till en kompis kan de säga vad som helst, osann fakta. Det är mycket snack.

Skolans information och kunskaper är något man kan lita på och är något de ser som sanning.

När det kommer till föräldrar som kunskapskälla verkar informanterna eniga om att det är pinsamt att prata om sex med sina föräldrar, men de tillägger även att det finns andra elever som kan ha en annan slags relation till sina föräldrar.

Andra källor som har nämnts under intervjuerna är tidningar (främst tjejtidningar), TV och film även om de flesta anser spelfilm vara ganska överkligt. De nämner även Internet som källa, bland annat ungdomssidor och skvallersidor, men eleverna anser att det genom dessa är lätt hänt att man kan få en felaktig bild av sex, samlevnad och samhället.

8. Diskussion

Nedan kommer vi att diskutera hur elever upplever sex- och samlevnadsundervisningen genomförd av lärarna som tidigare intervjuades i Johannissons examensarbete (2008).

8.1 Ämnets innehåll och betydelse

I Sverige har sex- och samlevnadsundervisningen varit en del av skolundervisningen sedan 1955. Den har alltid varit omdiskuterad i och med att den berör såväl känsliga familjefrågor som samhällsfrågor. Sex- och samlevnadsundervisningen har under åren utvecklats och förändrats i takt med samhällets förändring, frågor som diskuteras nu var inte lika aktuella förr. I dagsläget förs en diskussion om huruvida lärarutbildningen förbereder de blivande lärarna tillräckligt för att hålla i sex- och samlevnadsundervisningen så att skolan kan leva upp till läroplanen, Lpo94. Enligt Forsberg (2006, s.103-104) är risktagandet högre idag jämfört med ett decennium sedan när det gäller ungdomars inställning till sex. Av dem som drabbas av klamydia är de flesta under 30 år och en orsak till detta kan, enligt Forsberg, bero på att det är vanligare att man har fler sexualpartners nu än förr. Annan forskning (Socialstyrelsen.se, Centerwall, 2000, s.88, Biltmark m.fl., 2006, s.17) har kommit fram till att skolan är den huvudsakliga källan till information om sex och samlevnad och en bra plattform för att ge alla tillgång till en bra kunskapsbas.

Vad som ingår i begreppet *samlevnad* och som därmed ingår i sex- och samlevnadsundervisningen är diffust. Det skiljer mellan skolorna och eleverna på skola 1 definierar *samlevnad* som kärlek och känslor mellan en pojke och en flicka, medan eleverna på skola 2 lägger en bredare innebörd i begreppet. De menar att respekt, olika åsikter, förhållanden och samhällsfenomen ingår, samt att det inte endast behöver ha att göra med kärleksrelationer. Eleverna på skola 2 har därmed en vidare helhetsbild som innefattar många aspekter av livet och samhället. Det är tydligare, enligt oss, att eleverna på skola 1 utgår från den heterosexuella normen då de betonar att samlevnad är kärlek mellan en pojke och en flicka medan denna utgångspunkt ej är lika tydlig på skola 2. Denna skillnad kan bero på att skola 2 har en tydlig ämnesövergripande sex- och samlevnadsundervisning, vilket kan underlätta för eleverna i att se samband och därmed få ihop delarna i undervisningen till en helhet. Därför ser vi fördelar med att ha en tydlig ämnesövergripande undervisning, och då särskilt i temaform, då eleverna lättare får möjlighet till att koppla ihop alla delar. Ytterligare, enligt Bäckman (2003) är lärarens normer och uppfattning något som kan skönjas i undervisningen, en faktor som kan innebära problem i en mångkulturell (ej nödvändigtvis kopplat till etnicitet) klass. Därför är det vitalt att den undervisande läraren problematiserar den rådande normen. När flera lärare samverkar och diskuterar kan man lättare säkerställa kvalitén på undervisningen genom att tydliggöra samt medvetandegöra omedvetna underliggande normer hos varje enskild lärare. Om man är medveten om vilka normer man utgår ifrån blir det dels lättare att uppmärksamma den rådande normen/normerna i klassen och dels se när ens egna normer skiner igenom i undervisningen.

I vår undersökning framkommer det att undervisningen i sex och samlevnad är mycket viktig för eleverna, något som även andra forskningsresultat pekar på (Biltmark m.fl., 2006, Socialstyrelsen.se, Centerwall, 2000). Eleverna ifrågasätter inte sex- och samlevnadsundervisningens existens utan diskuterar snarare när den ska införas och hur ofta den ska ske, samt vad som borde ingå. De anser det vara ett viktigt ämne som ska hålla hög undervisningskvalité. Endast två av eleverna anser att undervisningen kan vara frivillig, men påpekar samtidigt att det är bra att den erbjuds, medan resten av informanterna tycker att sex- och samlevnadsundervisningen borde vara obligatorisk då det bland annat förbereder dem för kommande erfarenheter. När det gäller undervisningslängd och planering går elevernas åsikter

isär angående tema, en gång i veckan och när undervisningen ska börja. Lärarna i Johannisson (2008) på skola 1 ansåg att sex- och samlevnadsundervisning borde [fortsatt] vara obligatorisk och att det är ännu mer betydelsefullt och viktigt i en skola med många invandrare i jämförelse med en skola med få invandrare. Detta förklarade de inte tydligare och vi ifrågasätter detta tänkesätt då vi tror att det är lika viktigt överallt med sex- och samlevnadsundervisning. Däremot är det alltid viktigt att man läser av elevgruppen och anpassar undervisningens innehåll efter detta, till exempel när det gäller att utmana föreställningar som finns i klassen. Eleverna på skola 1 uttrycker sig bland annat om att anledningen till varför de inte hade berört hbt-frågor tror de berodde på att det dels, enligt dem, inte finns så många homosexuella på skolan och dels på grund av starka föreställningar och värderingar hemifrån (se 7.3.5). Detta tycker vi tyder på att undervisningen inte har lyckats problematisera det normativa tänkesättet.

Med tanke på sex- och samlevnadsämnets betydelse enligt resultaten av vår studie, och annan forskning, är det väsentligt att inom skolan diskutera ramarna för undervisningen. Exempelvis hur mycket utrymme och tid, när och hur ofta undervisningen ska äga rum. Enligt läroplanen är det rektorns ansvar, men samtidigt är det lärare som undervisar och har direkt kontakt med elever. Därför är det viktigt att lärare medverkar vid utformningen av sex- och samlevnadsundervisningen. Detta för att lärarnas intresse ska kunna tas tillvara, eftersom intresserade lärare, enligt våra informanter och Forsberg (2007, s.49), är en förutsättning för bra undervisning om sex och samlevnad. Att man i dagsläget förlitar sig på att intresserade lärare själva ansvarar för sin utbildning i sex- och samlevnadsämnet, anser vi motsäger skollagen 2§, att alla elever har rätt till likvärdig utbildning då de undervisande lärarna inte har en gemensam teoretisk grund att utgå ifrån.

8.2 Undervisning

Dagens sex- och samlevnadsundervisning i den svenska skolan utgår från ett hälsofrämjande perspektiv. Det handlar således inte om att fokusera på riskfaktorer och sjukdomar, utan om att upprätthålla det friska tillståndet, att inte endast prata om sjukdomar utan mer om positiva attityder till den egna hälsan. I den nuvarande läroplanen, Lpo94, står det bland annat att ett av de övergripande målen är att ett hälsofrämjande synsätt ska vara en generell utgångspunkt i undervisningen:

[I Lpo94] anges mål exempelvis i syfte att främja jämställdhet, att ge stöd för att eleverna utvecklar självförtroende, empati och andra dimensioner av social kompetens. Ett hälsofrämjande synsätt är också en generell utgångspunkt i undervisningen (Andersson, 1999, s.57).

Det handlar således inte endast om en hälsosam attityd till den egna hälsan utan även om att främja en hälsosam attityd till människors lika värde. Lärarna i Johannissons studie (2008) ansåg att de arbetar utifrån ett hälsofrämjande perspektiv. Baserat på elevernas svar i vår studie finner vi inte något som motsäger detta snarare bekräftas det framförallt på skola 2 där eleverna genomgående lyfte fram detta perspektiv under hela intervjun. Vi tror att detta kan bero på att de hade arbetat med ämnet ämnesövergripande och då fått en helhetsbild. Inom pedagogik talar man om de fyra F:en: Fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet som är beroende av och förstärker varandra. Genom att eleverna tillämnar fakta, förståelse och färdighet i ämnet sex- och samlevnad får de förtrogenhet, det vill säga de kan se en helhet och få en känsla av sammanhang som eftertraktas i Lpo94:

Skolans arbete måste inriktas på att ge utrymme för olika kunskapsformer och att skapa ett lärande där dessa former balanseras och blir till en helhet (Lpo94:1).

Ett exempel på hur en elev visar en känsla av sammanhang med sex- och samlevnadsundervisningen är när det kommer till hennes eget handlande i relation till sin egen hälsa:

2Of: Det här med könssjukdomar och så ... man ser verkligen vad som kan hända. Man vaknas upp av det, när jag var klar med det här så tänkte jag 'jag ska använda kondom varje gång.

Oavsett om sex- och samlevnadsundervisningen sker temavis eller en gång i veckan under en viss period tycks det ideala ändå vara, enligt elever, att det sker kontinuerligt och med hög kvalitet. Enligt Juvall och Petersson (2005, s.50) spelar det ingen roll hur många timmar som läggs ner på undervisningen, det handlar snarare om vilken kvalitet undervisningen håller och om att få skolledningens stöd när det gäller syftet bakom undervisningen samt att detta efterföljs med uppföljning, utvärdering och en pedagogisk diskussion. Angående tematisk undervisning ser eleverna på skola 2, som hade sex- och samlevnadsundervisning temavis, fördelar som att inte behöva avbryta tankemönstret och diskussioner då man inte behöver ta hänsyn till nästkommande lektion. Vi kan också se en fördel med att det sker temavis, då det är enklare att genomföra ämnesövergripande undervisning i samstämmighet med vad som står i styrdokumentet (Lpo94). Eleverna anser sig inte direkt vara med och planera undervisningen men genom att under hela skolgången utvärdera undervisningen och genom att öppet kunna diskutera med lärare tycker de sig kunna påverka den undervisning som förs. Detta stämmer överrens med det som lärarna beskrev i Johannissons undersökning (Johannisson, 2008).

Både eleverna i vår studie och lärarna i Johannissons (2008) studie ser det som en väsentlig del i sex- och samlevnadsundervisningen att skapa trygghet, de anser att de viktigaste undervisningsmetoderna var de som ledde till en trygg miljö. Eleverna tycker överlag att det var bra att dela in klassen i könshomogena grupper för att gruppen då blir mindre, vilket bidrar till att det blir lättare för varje elev att komma till tals. Eleverna upplever även en större trygghet i att prata om vissa frågor i en sådan grupp. Johannisson kom fram till att om klassen blir uppdelade i mindre grupper beror bland annat på tillgång till resurser och tid. Lärarna i Johannisson (2008, s.25) ansåg att det gäller att utgå från gruppen när det kommer till vilken gruppindelningsslag man vill använda sig av, men det var dock olika på olika skolor huruvida lärarna valde att dela in klassen i smågrupper. Enligt RFSU är fördelarna med att använda sig av könshomogena grupper att pojkars och flickors behov är olika, genom uppdelning kan samtalen ta olika riktningar även om man utgår från samma ämne. Tryggheten blir även större då vissa saker inte upplevs lika pinsamma och laddade som det vore i en könsblandad grupp (Bergström och Foxhage, 2001, s. 41). Detta stämmer med Biltmarks resultat som också visar att många ungdomar tycker att det är fördelaktigt att ha könshomogena undervisningsgrupper (Biltmark m.fl 2006, s.18). RFSU påpekade däremot att nackdelen med att använda sig av könshomogena grupper är att man riskerar att ytterligare befästa de redan existerande könsmodellerna. RFSU bedömde sammanfattningsvis att fördelarna med könshomogena grupper trots allt väger över och ansåg därför att undervisningen till viss del bör hållas i könshomogena grupper (Bergström och Foxhage, 2001, s.41). Detta är något vi ifrågasätter då användandet av könshomogena grupper utgår från det heteronormativa tänkesättet med kärleksrelationer endast mellan pojke och flicka. Även i könshomogena grupper kan det finnas sexuella relationer och känsliga ämnen. Eleverna i vår studie tycker att de kan prata om i princip allt, så länge det sker inom rätt grupp och under rätt förutsättningar. Därför är det kanske inte en fråga om huruvida man ska använda sig av könshomogena grupper utan snarare om att använda sig av smågrupper för att eleverna ska kunna känna trygghet i en grupp. Vi tycker att det är lite synd att vi inte fick möjlighet att intervjua elever från Johannissons skola 2, där de aldrig hade undervisning i

könshomogena grupper. Lärarna från denna skola tyckte att detta fungerade bra, men vi tycker att det hade varit intressant att få veta elevernas synvinkel. Utifrån det resultat vi har fått fram genom intervjuer och litteratur ser vi fördelar med att varva undervisningen med olika slags grupper beroende på innehåll.

Genom att gå ifrån den traditionella undervisningsformen med vita tavlan och bänkar på rad kan man skapa en annan atmosfär i klassen/gruppen, något som både elever och lärare (Johannisson, 2008) tycker är viktigt. Detta kan ske antingen genom att man sätter sig i en ring, eller att låta undervisningen ske utomhus, eller som på ungdomsmottagningen där eleverna på skola 2 uppskattade den mysiga kuddhörnan. Genom att låta eleverna besöka ungdomsmottagningen får de även möjlighet att se att den undervisning de får i sex och samlevnad inte endast är en skolrelaterad undervisning utan även är kopplad till livet utanför skolan. Ungdomar som har varit på studiebesök på ungdomsmottagningen går i större utsträckning på enskilt besök i jämförelse med de elever som inte har varit på studiebesök (Socialstyrelsen, 2008). Forskning (ibid, s.12) har visat att samverkan mellan skolpersonal och ungdomsmottagning ökar effektiviteten. Då fler aktörer deltar i processen, att bidra med omvandling av kunskap och inställning till ett önskvärt beteende, talar detta för vikten av ett obligatoriskt studiebesök på ungdomsmottagningen.

I Skolverkets referensmaterial *Kärlek känns! förstår du* poängterades det att elevmedverkan bör finnas i skolans undervisning. Speciellt i ämnen som sex- och samlevnad då dessa ämnen engagerar eleverna extra mycket. Undervisningen blir således mer sammanbunden med elevernas vardag. Emellertid påpekade de att huvudansvaret att säkerställa undervisningens innehåll alltid är lärarnas (Centerwall, 2000, s.123-124). Både elever och lärare ser elevernas frågor som en utgångspunkt i undervisningen. Lärarna i Johannisson (2008, s.34) ansåg det vara bra att utgå från elevernas frågor som undervisningsmetod, något vi tycker oss se även bland eleverna då de diskuterar vikten av frågelådor och anonyma brev. Man bör dock problematisera och diskutera vidare utifrån dessa frågor och övergå till andra områden som inte eleverna själva tar upp enligt lärarna i Johannissons uppsats (2008) exempelvis frågor kring hbt. Även om lärarna från skola 1 sade sig lyfta fram detta i undervisningen, märks inte detta på elevsvaren från skola 1. De olika utsagorna behöver dock inte motsäga varandra, det kan helt enkelt röra sig om olika upplevelser från lärarnas och elevernas sida. Fastän ämnet har behandlats betyder inte detta med säkerhet att man har nått fram till eleverna. I slutändan är det ändå elevernas förhållningssätt till ämnet i fråga som är det viktiga, således är det väsentligt att man som lärare är lyhörd för hur och om eleverna tar till sig undervisningen.

Eleverna tycker att diskussion och samtal är viktigt och intressant då de får möjlighet att vädra tankar, idéer och utvidga sin kunskap. Johannisson (2008) kom fram till att alla lärare i hennes undersökning använder sig av diskussion och samtal som en bas i sin undervisning. Centerwall har skrivit om vikten av att föra samtal i sex och samlevnadsundervisningen då han menade att genom att diskutera med andra kan eleverna jämföra sina egna normer med andra i klassen och på så vis skapa nya gemensamma normer. Han tillade även att genom att få höra att andra i klassen tycker annorlunda kan eleverna få träning i respekt och att ta hänsyn till andras åsikter (Centerwall, 2000, s.97). Även andra aspekter gör att diskussion och samtal är viktiga element då Socialstyrelsens rapport har visat att orsaker till att unga inte använder kondom är att de upplever sig ha svårt att kommunicera och förhandla om säkrare sex (Socialstyrelsen, 2008, s.6). För att öka preventivmedelsanvändandet har flera undersökningar visat att ungdomar behöver öva sig i kommunikation (Socialstyrelsen, 2008, s. 6-7, Biltmark m.fl. 2006, s.23–24, Closing the Condom Gap). Enligt vår mening är det essentiellt att elever får träna i samtal. För att detta ska kunna fungera är det viktigt att lärare klarar av uppgiften som samtalsledare. Trots att många av våra informanter är positiva till de

samtal de deltagit i under sex- och samlevnadsundervisningen har 2Pf upplevt att lärare har moraliserat över elevernas sexuella debutålder (se 7.4.2). Detta är såklart oacceptabelt. Även om det kanske inte skedde medvetet från lärarens sida att moralisera och värdera, kvarstår det faktum, som även Bäckman (2003) poängterat, att lärarens normer och värderingar kan prägla undervisningen. Som samtalsledare är det därför viktigt att lyssna utan att moralisera. Detta innebär att läraren bör avvakta och hålla tillbaka sina egna värderingar och åsikter, så att eleverna känner sig trygga i samtalet samt känner sig sedda utan att bli dömda (Myndigheten för skolutveckling 2005, s.116-117).

Våra informanter uppskattar diskussioner i grupp, men de poängterar även vikten av att kunna ställa frågor anonymt. Johannisson (2008) kom i sin studie fram till att det vore bra att blanda muntliga frågor och att ha anonyma skriftliga frågor i undervisningen. Lärarna i hennes undersökning tyckte dock att det var bättre att låta eleverna ställa frågor rakt ut i klassrummet för att avdramatisera vissa begrepp, och för att poängtera att det inte finns några dumma frågor. Å andra sidan ansåg Johannisson att det kan finnas vissa frågor som kan vara för personliga eller svåra att ställa och att det därför borde vara bra att blanda de två metoderna. Däremot anser vi att det kan vara upp till läraren att avdramatisera vissa begrepp oberoende hur frågorna ställs och att det är bra att ge eleverna olika möjligheter att få svar på sina frågor. Elever är olika med olika behov, en fråga som vissa elever med enkelhet vågar ställa muntligt klarar andra elever kanske bara av att ställa skriftligt anonymt. Därför vore det bra att även använda sig av olika metoder då elever kan vara blyga.

8.3 Trygghet, tillit och tolerans

För att uppnå trygghet i sex- och samlevnadsundervisningen är metodval och lärarens färdigheter viktiga enligt eleverna. Lärarna i Johannisson (2008, s.33) påpekade ofta att trygghet är något som är betydelsefullt för en lyckad undervisning i sex- och samlevnad i och med att det är ett så pass känsligt ämne.

Eleverna är medvetna om att det för dem råder en outtalad tystnadsplikt, något som de tar upp då de uttrycker sig om att lärare borde ha förståelse för tystnadsplikt:

2Pf: Att vi inte behöver känna att de går och snackar om det i lärarrummet.

Lärarna i Johannisson (2008, s.33) ansåg även de att det är viktigt att eleverna vet om att varken elever eller lärare för vidare information som delats inom gruppen eller i klassrummet. Tilliten mellan elev och lärare kan enligt eleverna och lärarna lätt förstöras om någon pratar vid sidan av och då är det svårt att fortsätta undervisningen. Enligt Blom med flera (2006, s.3-5) är det extra viktigt att skolpersonal inte upphäver sin tystnadsplikt när de fått vetskap om en elevs funderingar och att lärare inte pekar ut elever för deras läggning. Skolans uppdrag är enligt läroplanen (Lpo94:1) att fostra elever enligt grundläggande värden, bland annat att se alla människors lika värde, frihet och integritet. Därför är det viktigt att i sex och samlevnadsundervisning, precis som i all annan undervisning, fostra eleverna till ansvarstagande och respekterande individer.

Vi tycker oss se, genom elevernas svar, att frågan om respekt och tolerans för hbt-frågor är problematisk och därför desto viktigare att belysa då läroplanen, Lpo94, eftersträvar alla människors lika värde. För det första anser eleverna på skola 1 att de inte behöver undervisning om hbt, eftersom det enligt dem inte finns några homosexuella på deras skola. Enligt Socialstyrelsens Ungdomsbarometern 2007 uppgav 88 % att de föredrar en partner av motsatt kön och 6 % uppgav att de föredrar en partner av samma kön samt ytterligare 6 % som föredrar en partner av båda könen (Socialstyrelsen.se). Detta visar att man inte bör anta

att alla elever på en skola är heterosexuella. Därför bör personalen ta hänsyn till detta på alla skolor, även om man upplever att det inte finns hbt-ungdomar i skolan bör man ändå synliggöra olika sexualiteter som existerar i samhället. För det andra menar eleverna på skola 1 också att bristen på respekt kan bero på kompistryck och värderingar hemifrån och att detta är något som skolan inte kan ändra på. För det tredje upplever elever på skola 2, som har belyst ämnet, att respekten och acceptansen fortfarande är bristfällig när det gäller frågor om hbt. Eleverna på skola 2 tror däremot att man kan ändra på synen på hbt genom att stärka självkänslan hos eleverna och att det krävs en förändrad samhällssyn och att det därmed inte endast ligger på skolans ansvar. Lärarna i Johannissons studie (2008) nämnde inte hbt-frågor utöver det faktum att det är något de ansåg borde ingå i lärarutbildningen. Man kan då utgå ifrån att de är osäkra och/eller anser sig behöva mer kunskap i att hantera frågorna. Även lärarna i Juvall och Petersson (2005, s.31) har sagt sig vara osäkra på området. De vanligaste undervisningsmetoderna de använder sig av när det kommer till hbt-frågor är värderingsövningar, samtal och diskussioner samt film. Vissa lärare bjuder in RFSL⁸, istället för att själva diskutera ämnet, medan andra gärna samtalar med eleverna om homosexualitet eftersom ämnet engagerar eleverna (Juvall och Petersson 2005). Nackdelen med att bjuda in representanter från till exempel RFSL är, enligt oss, att man ytterligare bekräftar olikheter och därmed lyfter fram den rådande normen i förhållande till det som blir avvikande. När det kommer till respekt för alla människor tycker vi att skolan å ena sidan spelar en stor roll, å andra sidan kan inte skolan ensam bära allt ansvar då elevernas verklighet innefattar så mycket mer. Däremot är skolans uppgift att fostra eleverna enligt den gemensamma värdegrunden, vilket innebär att det inte går att skylla på olika värderingar hemifrån; då olika värderingar borde problematiseras i skolan och på så vis ge eleverna möjlighet till att se fenomen ur flera olika perspektiv. I och med att hbt-frågor är ett ämne som både lärarna och eleverna tycker är svårt att behandla är det viktigt att lärarna får möjlighet att känna sig trygga i ämnet exempelvis genom fortbildning, så att det inte blir att lärarna istället för att behandla ämnet väljer att skyffla över det till andra.

Blom med flera (2006, s.3-5) har i en undersökning kommit fram till att hbt-ungdomar upplever en brist i skolan och i det övriga samhället. I Skolverkets referensmaterial *Kärlek känns! förstår du* har det poängterats att man som lärare genom sitt förhållningssätt kan vara ett stöd utan att man vet om det. Bland annat gäller det att visa att det är okej att vara homosexuell och att inte förutsätta att alla är heterosexuella. Ytterligare är det viktigt att det finns tillgång till material om homosexualitet, samt förebilder. Homosexualiteten bör vara synlig genom hela sex- och samlevnadsundervisningen och homo- och heterosexualiteten ska inte ställas som motsatsförhållanden till varandra. Istället för att låta homosexualitet stå som en fristående del inom sex- och samlevnadsundervisningen borde det synliggöras hela tiden när man talar om sex och samlevnad (Centerwall, 2000, s.116-117).

8.4 Lärarfärdigheter

Den viktigaste färdigheten för en undervisande lärare i sex och samlevnad är att kunna skapa trygghet, en färdighet som både elever och lärare tyckte var viktig. Andra färdigheter eleverna nämner kan, enligt oss, på ett eller annat sätt kopplas till detta. De färdigheter som efterfrågas hos en lärare av eleverna är: har tydlig kontakt med eleverna, är öppen, säker i sig själv, personlig, har humor, bjuder på sig själv, intresserad av att lära ut, säker- och har kunskap i ämnet, vågar säga ifrån, lyssnar, utgår från eleverna, markerar att det är möjligt att prata med dem, visar respekt och tillit, förstår vikten av tystnadsplikt, är cool, ställer upp, har egen åsikt,

---

⁸ Riksförbundet för sexuellt likaberättigande

och ser till att elever inte behöver skämmas inför ämnet. Enligt oss är dessa inte bara färdigheter för en bra sex- och samlevnadslärare, utan de beskriver *Den Ideala Läraren* i allmänhet. Det man kan reagera på är att det kanske är extra viktigt i känsliga ämnen, som exempelvis sex och samlevnad. I Johannisson (2008) nämnde lärarna vikten av att inneha baskunskaper i ämnet sex och samlevnad samt att de ansåg att blivande lärare under lärarutbildningen borde utbildas inom det ämnet just för

Att inte känna skuld, skam. Att inte skuldbelägga samt genus, homosexualitet, bisexualitet och heteronormativitet. De måste få verktygen för att på ett bra sätt kunna leda samtal och rollspel (Johannisson, 2008, s.28).

I samband med lärarfärdigheter nämner eleverna färdigheter som att vara säker i sig själv och i ämnet samt att inte göra en "big deal" av det. Eleverna tycker att lärare ofta smiter undan genom att visa film istället för att själva behöva säga ord som exempelvis "snopp". Enligt RFSU är det därför viktigt att lärare känner sig trygga med de ord som eventuellt kan komma upp under sex- och samlevnadsundervisningen (Bergström och Foxhage, 2001, s.42). I Johannisson (2008, s.33) påpekade lärarna att det är vitalt att från början skapa ett språk i klassrummet som alla är överrens om. Att det som lärare i sex och samlevnad även är essentiellt att "känna och smaka" på orden innan, så att det känns bekvämt att uttala dem. Att använda sig av film som undervisningsmaterial kan fungera bra som ett komplement, enligt eleverna, då de ser det som en bra utgångspunkt i diskussioner och att det oftast är verklighetsförankrat. Å andra sidan anser vi att det fortfarande är viktigt att läraren inte förlitar sig på film när svåra och känsliga ämnen ska tas upp, det är fortfarande läraren som ska strukturera upp och behandla innehållet, och då helst med en säkerhet i ämnet. Trovärdighet sågs som nyckelordet för att vara en bra sex- och samlevnadslärare enligt lärarna i Johannisson. För att upplevas som trovärdig bör det, enligt lärarna, skapas ett förtroende mellan lärare och elev. För detta krävs det att läraren är trygg i sig själv och har intresse samt ämneskunskaper (Johannisson, 2008, s.37). Även Biltmark med flera (2006) har i sin studie kommit fram till att elever vill ha lärare som inte känner sig generade eller är oförberedda i området som ska behandlas. Om läraren känner sig generad kan detta smitta av sig på eleverna vilket kan ge effekten av att ämnet känns tabubelagt.

Både eleverna i vår studie och lärarna i Johannisson (2008, s.34) anser det vara fördelaktigt att ha två samtalsledare i klassrummet eftersom eleverna då får möjlighet att ty sig till valfri person. Enligt Johannisson vore det bra just för att skapa en större trygghet för eleverna och lättare för lärare att ta itu med oförutsedda situationer då de kan dela upp sig. Ytterligare fördelar, enligt oss, är att kvalitén på undervisningen kan förbättras genom att samtalsledarna kan vara uppmärksamma på varandra när det gäller irrelevant moralisering och normerande synsätt. Det viktiga är dock att de båda samtalsledarna kan vara öppna för varandra och diskutera sin egen roll i undervisningen. Nackdelarna med fler än en lärare i klassrummet kan, enligt Johannisson, vara att eleverna kan få svårare att öppna sig och att lärarantalet är beroende av skolans resurser och lärarnas intresse. Detta nämnde inte våra informanter.

I de studier som Biltmark med flera (2006) och Larsson med flera (2006, s.125) har utfört lyfts peer-ledd undervisning fram, då fördelarna med denna metod är att alla i gruppen känner att de har samma status och erfarenheter; kan identifiera sig med föreläsaren då de använder sig av samma språk; föreläsaren är mindre moralisk och har likvärdiga värderingar om sex. Genom detta upplever ungdomarna att de behandlas med mer respekt. I våra intervjuer kommer åsikten om att det är bättre att ha unga lärare i sex och samlevnad fram, då eleverna menar att unga lärare förstår bättre och respekterar att ungdomar har olika erfarenheter. Vi tror inte ovanstående färdigheter endast har att göra med en lärares ålder utan deras personliga förhållningssätt till elever, ungdomar och människor i allmänhet. Då det enligt forskning har

kommit fram att ungdomar i grundskolans senare år har olika erfarenheter (Centerwall, 2000, s.83-86, Forsberg, 2006, s.48-51, Socialstyrelsen.se) är det viktigt som lärare att inte ha förutfattade meningar och åsikter om elevers erfarenheter och känslor. Ser man endast till de färdigheter som eleverna i vår studie och de i Biltmark med fleras studie fört fram verkar inte färdigheterna vara åldersbundna utan skulle enligt oss kunna appliceras även på äldre lärare.

Ingen av Johannisson (2008, s.37) informanter påpekade vikten av kroppsspråk eller lyssnande, men Johannisson trodde att det kan bero på att detta är för självklart för lärarna. Det kommer däremot upp i våra intervjuer med elever att de tycker att kroppsspråk och lyssnande är viktigt, men att de inte alltid har upplevt denna sorts kontakt med lärarna. Informant 2Mp nämner bland annat vikten av att kunna ha ögonkontakt med läraren, att känna att man som elev får prata till punkt och att på detta sätt få bekräftelse att läraren är intresserad av vad man har att säga. Något även Johannisson påpekade då hon nämnde att det är viktigt att:

Läraren ska hålla sig på samma höjdnivå som mottagaren, exempelvis sitta på huk när man talar till mindre barn och även tänka på placeringen i ett rum ... det är också viktigt att veta hur man med sin kropp och sitt språk förmedlar känslor och åsikter (Johannisson, 2008, s.37).

Vi tycker det är bra om lärare är medvetna om detta i och med att eleverna ofta nämner dessa färdigheter under intervjuerna. Även om lärare kanske redan tillämpar detta omedvetet, är det bra att poängtera och synliggöra vikten av att man med kroppsspråket hela tiden signalerar om intresse och att öppenhet finns.

8.5 Källor

Nedan diskuterar vi elevers användande av diverse informationskällor, om tillgängligheten till information finns angående sex och samlevnad och om det är önskvärt att öka samarbetet med föräldrar.

Våra intervjuer ger en bild av att skolans undervisning är den huvudsakliga källan om sex och samlevnad. Även andra studier har visat att svenska ungdomars informationskälla om sex och samlevnad huvudsakligen är skolans sex- och samlevnadsundervisning (Socialstyrelsen.se, Centerwall, 2000, s.88, Biltmark m.fl., 2006, s.18) men en stor andel av de tillfrågade ansåg att skolans sex- och samlevnadsundervisning är undermålig (Socialstyrelsen.se). Förutom skolan nämner eleverna i vår studie kompisar och ungdomsmottagningen som stora källor, andra är massmedia som exempelvis teve, film, tidningar och Internet. Därför är det, enligt oss, viktigt att utnyttja dessa källor i undervisningen, dels som komplement och dels för att diskutera och öka medvetenheten om källornas trovärdighet och eventuella syfte. Även Forsbergs sammanställande forskningsrapport, *Ungdomars sexuella hälsa* (2007, s.48-50) har visat att för att få bäst resultat i sex- och samlevnadsundervisningen bör flera olika aktörer samarbeta. Fördelarna med en sådan samverkan är att eleverna får en vidare helhetsbild då de olika medverkandena har olika bakgrund i forskning, teori och utbildning.

Skolan är den ideala arenan för sex- och samlevnadsundervisning. Även om undervisningen strävar efter att vara heltäckande kan fortfarande behovet för den enskilde eleven att själv hitta information om extra känsliga frågor finnas. Då elever har olika bakgrund och erfarenheter i och med globaliseringen, som enligt Forsberg (2006, s.13) innebär migration, resande och ökade kommunikationsmöjligheter, påverkas de av- och måste ta ställning till olika tankemönster kring intima relationer för att hitta sitt eget förhållningssätt. Det är då viktigt i skolan att vara medveten om och ta hänsyn till olika synsätt i undervisningen och att öppna upp för att alla ska få sitt behov tillgodosett. I undersökningar (Centerwall, 2000, s.88) har det visat sig att många unga själva läser sig till kunskap och Blom med flera (2006, s.3-5)

har kommit fram till att skolorna brister i sitt utbud av litteratur som inte utgår från heterosexualliteten som norm. Vi menar att som skolpersonal eller som rektor är det viktigt att se till att eleverna har tillgång till varierad litteratur som exempelvis skönlitteratur och tidskrifter, på till exempel biblioteket. Våra elevinformanter tror att man kan förhindra bristande respekt och acceptans för hbt genom att bland annat att få sätta sig in i andras situationer och att stärka självförtroendet. Genom att låta elever läsa litteratur kan de lättare få en inblick i en annan individs situation och reflektera över sin egen. För att komplettera undervisningen använder sig lärare i Johannisson (2008, s.26) av Internet genom att ge eleverna tillgång till bra hemsidor där de kan läsa och diskutera frågor som inte vädras i klassrummet.

I vår studie kommer det fram att eleverna på skola 2 uppskattar den transexuella föreläsaren från RFSU då de har upplevt att föreläsare därifrån har visat på självsäkerhet och därmed upplevts vara bra förebilder. Som vi dock nämnde ovan menar vi att dessa besök kan förstärka den heterosexuella normen samt det avvikande.

Powells studie (2008) om brittiska ungdomars användning av informationskällor om sex och samlevnad, kom fram till att unga främst vände sig till informella källor snarare än till formella, såsom skolan, när det gällde frågor och funderingar i ämnet. Varken i denna studie eller bland våra informanter utgjorde föräldrarna en stor del utav ungas informationskälla om sex och samlevnad. Det är svårt att vända sig till föräldrar då de unga i Powells studie menade att det är pinsamt, men en av våra elevinformanter påpekar att andra ungdomar kan ha ett annan slags relation till sina föräldrar och då vågar prata om sex med dem. Som skolpersonal kan man inte ta för givet att unga får information från föräldrar om sex och samlevnad. Därför är det viktigt att undervisningen är uttömmande. Skolan är också den plattform som kan ge alla ungdomar likvärdig upplysning och enligt forskning (Forsberg, 2007, s.48-50) är det den bästa arenan för att ge effekt i minskat risktagande när det gäller sex. Enligt Biltmark med flera (2006, s.17) är skolan en ideal inlärningsmiljö för undervisning om sex och samlevnad då den kan ge en neutral vetenskaplig upplysning i förhållande till andra källor. Enligt läroplanen, Lpo94, är skolans uppdrag att undervisa om sex och samlevnad och enligt skollagens 2§ har alla elever rätt till likvärdig undervisning. Därför är det viktigt att lärare som undervisar är engagerade och har utbildning i ämnet.

Sammanfattningsvis stämmer elevernas uppfattning av sex- och samlevnadsundervisningen väl överrens med deras lärares uppfattningar om hur de undervisar i ämnet i fråga. Det som däremot skiljer är elevernas upplevelser av otrygga lärare. Både eleverna och lärarna tycker att det är fundamentalt att läraren är trygg och trovärdig, men eleverna har upprepade gånger upplevt motsatsen. Exempelvis att lärare använder sig av endast film när de ska behandla ett svårt ämne, samt att lärare har fördomar och förutsätter exempelvis att alla elever är sexuellt oerfarna. Slutligen, för en lyckad, hälsofrämjande sex- och samlevnadsundervisning är det viktigt att den sker i en trygg atmosfär och att den är ämnesövergripande. Detta exemplifieras på skola 2 där eleverna inte framhåller den fakta de lärt sig i skolan, utan en helhetssyn med betoning på utbildning om livet:

2If: Jag tror att lärarna inte är här för att de måste vara här utan för att de älskar att jobba med ungdomar, jag kan inte säga att vi har så mycket faktautbildning men vi har utbildning om livet, alltså vi lär oss hur det är att leva, tycka och argumentera, tänka och vara en egen individ.

8.6 Metoddiskussion

Med tanke på att vi inte hade bakgrundskunskap och erfarenhet av undervisning i sex- och samlevnadsämnet när vi genomförde fokusgruppsintervjuerna, kan detta ha påverkat vår intervjuguide och eventuella följdfrågor.

Vi utökade intervjuguiden under studien, genom att lägga till frågor efter de två första fokusgruppsintervjuerna. Detta tror vi inte har påverkat resultatet nämnvärt eftersom informanterna på skola 2 började diskutera de frågor som vi valde att lägga till utan att vi behövde ställa dem. Detta tror vi kan bero på att diskussionen flöt på väl inom gruppen. Med andra ord tror vi inte att de tillagda frågorna påverkade intervju tre och fyra.

Val av informanter skedde olika på de två skolorna. Informanterna på skola 1 valdes ut av en lärare som ansåg sig ha god kontakt med och kände tillit till dessa elever. På skola 2 anmälde sig eleverna frivilligt till intervjun av eget intresse. Hur eleverna valdes ut kan ha påverkat diskussionsintensiteten. Vi tycker att det var bra att lärarna hade ansvaret för huruvida eleverna medvetet valdes ut eller själva anmälde sig till fokusgruppsintervjun. Detta tycker vi var en bra lösning. Dels praktiskt eftersom det tidsmässigt blir lättare att få ihop grupper eftersom läraren känner till omständigheterna bäst, dels för att lärarna känner sin elevgrupp.

Våra fokusgruppsintervjuer bestod av två till sex deltagare och detta kan man ifrågasätta då två deltagare anses vara för få och att sex deltagare anses vara för många i en fokusgrupp (Wibeck, 2000, s.50). Vi upplevde dock inte detta vara ett större problem. Vi tycker inte att gruppdeltagarnas antal har påverkat vårt resultat nämnvärt då vi upplevde det vara ett relativt bra diskussionsklimat hos alla fyra grupper. I en av fokusgruppsintervjuerna på skola 2 medverkade sex informanter, fyra pojkar och två flickor. Tre av pojkarna var inte lika aktiva men det är svårt för oss att uttala oss om vad detta kan bero på. Dels var det fler informanter i denna grupp, dels var den könsblandad. Det kan även bero på att dessa tre pojkar inte ville dela med sig av sina åsikter. Å andra sidan diskuterade eleverna olika mycket även på skola 1 där grupperna bestod av fyra pojkar respektive fyra flickor.

Fokusgruppsintervjuerna ägde rum mitt under terminen och i samband med elevernas praktikperiod. Att hitta en intervjutid som passar alla kan vara problematiskt då mycket sker under en skoldag. I och med att vi intervjuade eleverna under skoltid, då vanliga lektioner pågick, kan detta ha distraherat informanterna. På skola 1 hade pojkarna tidspress för att hinna äta lunch innan ett studiebesök efter intervjun. I vanliga fall hade eleverna på skola 1 livskunskap under de timmar vi intervjuade dem. På skola 2 skedde även där intervjuerna under lektionstid. Detta resulterade i att en flicka behövde lämna intervjun tidigare för att skriva prov, något vi inte tror påverkade intervjun då det var i slutet av denna. Trots omständigheterna upplevde vi att eleverna tog sig tid att svara på frågor och diskutera ämnet.

De två skolor som har medverkat i vår studie skiljer sig åt markant. Skola 1 är en större skola inom Göteborg. Medan skola 2 är en liten skola belägen utanför Göteborg. Vi upplevde att stämningen på skola 2 var trygg och pedagogisk. Detta kan ha varit en bidragande faktor till varför eleverna på skola 2 diskuterade mer öppet.

I och med att vi var två personer som samverkade under både transkriberingen och analysprocessen upplever vi att resultatet blir mer tillförlitligt än om hela studien hade genomförts av en person. Vi var också två som hjälptes åt att minnas vad som skett under intervjuerna och vem som sagt vad. För trots att vi spelade in och förde anteckningar under intervjuerna förekom det ändå frågetecken och funderingar under transkriberingen och

analysprocessen. Att vara två under arbetets gång tror vi minskar subjektiviteten genom att man kan diskutera med varandra. För vidare läsning se 8.7 om reliabilitet.

8.7 Reliabilitet, validitet, och generaliserbarhet

Inom forskning skall man alltid sträva efter att ha hög reliabilitet, validitet och generaliserbarhet.

8.7.1 Reliabilitet

Med hög reliabilitet menas att mätningarna sker på ett trovärdigt och säkert sätt (Stukát, 2000, s.125). Enligt Wibeck (2000, s.119-120) innebär reliabilitet att om olika forskare utför liknande studier ska det leda till samma resultat. Samma forskare ska också kunna få fram samma resultat även om den utförs vid en annan tidpunkt. Vi tror att i och med att våra resultat till stor del överrensstämmer med Johannissons (2008) resultat av hur lärarna upplever sin egen undervisning, skulle detta kunna tyda på hög reliabilitet. Om andra elever får likvärdig undervisning av lärare med lika mycket engagemang och intresse, som lärarna i Johannissons studie, finns det en stor sannolikhet att dessa elever skulle få likvärdiga upplevelser som våra informanter och således skulle man som forskare kunna komma fram till liknande resultat. Reliabiliteten ökar om alla fokusgruppsintervjuer utförs av samma moderator, vilket vi tillämpade. Enligt Wibeck (2000) ökar reliabiliteten ytterligare om fokusgruppsmaterialet läses och avkodas av mer än en person. Detta tillämpades till viss del då vi båda avkodade den färdiga transkriberingen var för sig, innan vi tillsammans kom fram till ett gemensamt resultat.

8.7.2 Validitet

Hög validitet innebär att undersöka rätt händelse eller fenomen, med andra ord att undersöka det vi påstår att vi undersöker (Esaiasson m.fl., 2000, s.63). Med hjälp av en pilotstudie testade vi vår intervjuguide. Resultaten av pilotstudien var så pass bra att vi använde oss av även detta resultat i vår studie. Med stöd av Wibeck (2000, s.120-121) upplever vi att validiteten kan ha påverkats indirekt av det faktum att vi är två relativt unga (23 respektive 25 år) kvinnor. Detta kan ha fört med sig både för- och nackdelar i insamlingen av data. Vi upplevde att dessa faktorer eventuellt kan ha påverkat i negativ riktning i fokusgruppsintervju 1 med pojkar, då dessa var vana vid manliga lärare i ämnet. Att pojkarna inte vågade diskutera öppet, utan endast svarade på våra frågor kan vara ett tecken på att ovanstående faktorer kan ha inverkat på intervjun. I fokusgruppsintervju 2, 3 och 4 kan dessa faktorer däremot ha varit till vår fördel då det kom fram att eleverna i grupp 2 var vana vid kvinnliga lärare i ämnet; och eleverna i grupp 3 och 4 nämnde att de föredrar att diskutera ämnet med unga. En ytterligare faktor som kan påverka validiteten är enligt Wibeck (2000, s.121) miljön i vilken fokusgruppsintervjuerna utförs. Vi utförde fokusgruppsintervjuerna i ett ostört rum på elevernas skola, så miljön tror vi inte utgjorde något hot mot validiteten.

8.7.3 Generaliserbarhet

Enligt Stukát innebär generalisering för vem eller vilka resultaten kan appliceras på (Stukát, 2005, s.125, Wibeck, 2000, .125). Enligt Esaiasson med flera ska man enligt generaliserbarhet gällande strategiska urval kunna finna svar på två frågor:

(1) Vad är det för återkommande, generellt, fenomen du undersöker (fall av vadå?) och (2), varför har du valt att studera just det konkreta fall (analysenheter) du har gjort? (Esaiasson m.fl. 2007, s.176).

När det kommer till första frågan har vi undersökt hur elever med påstådd bra sex- och samlevnadsundervisning upplever denna. Detta svarar även på fråga två eftersom våra

informeranter kommer från utvalda skolor med påstådd bra sex- och samlevnadsundervisning. Vissa av våra resultat skulle kunna generaliseras till andra elever som har intresserade lärare i sex- och samlevnadsundervisning. Med andra ord kan inte våra resultat generaliseras till elever i allmänhet, utan endast till elever som har undervisats i sex- och samlevnad av lärare som är intresserade och engagerade i att undervisa i ämnet. De lärare som har svarat i Johannissons studie (2008) har använt sig av metoder som forskning visat ge effektiva resultat. Således finns det en stor chans att under liknande omständigheter kan våra resultat även gälla för andra elever.

8.8 Fortsatt forskning

På grund av tidsbrist har vi endast intervjuat 16 elever från två olika skolor. Även om vi upplever att vi fått en viss mättnad skulle det vara intressant för generaliserbarhetens skull att intervju fler elever. De skolor som har ingått i vår studie utmärker sig genom att ha rykte om sig att bedriva en synnerligen bra sex- och samlevnadsundervisning. I en annan studie hade man kunnat ställa samma frågor till elever från skolor utan denna utmärkande undervisning. Det hade varit intressant att få jämföra elevernas syn på sexualitet och sex- och samlevnadsundervisningen.

9. Slutsatser

Vi valde att skriva denna uppsats eftersom vi tycker att sex- och samlevnadsundervisning är viktigt. Efter att ha fördjupat oss i ämnet har vi kommit fram till hur betydelsefull bra undervisning i sex och samlevnad faktiskt är. Några slutsatser vi har kunnat dra är:

- Sex- och samlevnadsundervisningen bör fortsätta vara obligatorisk och en diskussion borde finnas om när och hur undervisningen ska ske. Det är viktigt att skolledningen tar tillvara på intresserade lärare och ger dem utbildning i sex- och samlevnadsundervisning då intresserade och kunniga lärare är något som är eftersträvansvärt för en högre undervisningskvalité. Genom ämnesövergripande undervisning lyfts hälsofrämjande synsätt och inställning fram då eleverna lättare kan se en helhet.
- Hög undervisningskvalité kan uppnås genom varierad undervisning. Eleverna uppskattar att sex- och samlevnadsundervisningen använder sig av varierade metoder och former. Oavsett undervisningsmetod är det viktigt att läraren inte väljer denna metod på grund av osäkerhet inom ämnet, utan för att det ska tillföra eleverna tankar och ytterligare förståelse samt höja kvalitén på undervisningen. Olika metoder kan vara: samtal och diskussioner; anonyma frågor; filmvisning; medietolkning; besök på ungdomsmottagning och besök av representanter från RFSU och gruppindelning. För att ytterligare säkerställa undervisningskvalitén är det viktigt att lärare är medvetna om, synliggör samt problematiserar rådande normer så att eleverna får möjlighet att se olika fenomen ur flera perspektiv.
- Eleverna tycker att det viktigaste för att en sex- och samlevnadsundervisningen ska kunna ske är att det upplevs vara en trygg atmosfär. Bland annat gruppstorleken kan varieras så länge trygghet infinner sig inom gruppen. För att det ska skapas en trygg atmosfär måste alla känna ömsesidig tillit, respekt och medvetenhet om att inte föra vidare det som sagts inom gruppen.
- Den viktigaste färdigheten för en undervisande lärare i sex och samlevnad är att kunna skapa trygghet. Andra färdigheter är bland annat tydlig elevkontakt; säker i sig själv och ämnet; utgår från eleverna; att inte ha förutfattade meningar om eleverna och intresserade av att lära ut i ämnet.
- Skolans sex- och samlevnadsundervisning är enligt eleverna den huvudsakliga källan till information i ämnet. Detta talar för vikten av att hålla bra kvalitet på undervisningen. Ytterligare anledningar till att hålla en hög kvalitet på svenska skolors sex- och samlevnadsundervisning är dels att det är källan som når flest ungdomar i en viss åldersgrupp, dels att alla har rätt till en likvärdig utbildning. För att alla Sveriges elever ska få möjlighet till samma kvalitet på sex- och samlevnadsundervisningen krävs en gemensam teoretisk grund för lärare att stå på. Detta kan uppnås genom att införa ämnet som en obligatorisk del inom lärarutbildningen. Om alla lärare utgår från samma teoretiska grund i ämnet blir det lättare att föra pedagogiska diskussioner och arbeta ämnesöverskridande till att utveckla sex- och samlevnadsundervisningen så att ansvaret inte endast vilar på biologiläraren.

10. Litteraturförteckning

10.1 Litteratur

- Andersson, P., (1999). *Nationella kvalitetsgranskningen*. Skolverket.
- Antonovsky, A. (1987). *Hälsans mysterium*. Bokförlaget Natur och Kultur.
- Bergström, M., & Foxhage, D. (2001). *Bland horor, bockar och bögar - en rapport byggd på RFSU Stockholms skolprojekt*. Stockholm: RFSU.
- Biltmark, I., Johnsson, C., Titz, E., (2006) *Hur påverkar skolans sexualundervisning ungdomars kunskap om sexuellt överförbara sjukdomar?- En litteraturstudie*. Halmstad:Högskolan Halmstad.
- Blom, L., Görs, M., Kamran, E., Stenberg, D. (2006). *Hbt-ungdomars upplevelser av socialt stöd under skoltiden*. RFSU.
- Bäckman, M. (2003). *Kön och känsla*. Riga:Tryck Preses Nams.
- Centerwall, E. (2000). "Kärlek känns! förstår du". *Samtal om sexualitet och samlevnad i skolan*. Stockholm:Liber Distribution.
- Esaiasson, P., Gilljam, Oscarsson, Wängnerud, (2007). *Metodpraktikan*. Vällingby:Elanders Gotab.
- Forsberg M. (2006). *Ungdomar och sexualitet – en forskningsöversikt år 2005*. Statens folkhälsoinstitut.
- Forsberg, M. (2007). *Ungdomars sexuella hälsa - internationella kunskapssammanställningar och svenska erfarenheter av förebyggande arbete*. Stockholm:Socialstyrelsen.
- Johannisson, J. (2008). "Är man inte trovärdig när man pratar om sex och samlevnad så blir man kapad vid knäna" *En kvalitativ studie om lärares förutsättningar och tillvägagångssätt i sex och samlevnadsundervisningen*. Göteborg:Göteborgs Universitet.
- Johansson, B., Svedner, P-O., (2006). *Examensarbetet i lärarutbildningen*. Uppsala: X-O Graf Tryckeri AB.
- Juvall, T., & Petersson, A. (2005). *Sex- och samlevnadsundervisning i skolan. En kartläggning av sex- och samlevnadsundervisningen på sju högstadieskolor i Stockholms län*. Stockholm:LAFA.
- Kirby, D., Laris, B.A., Rolleri, L., (2007). Sex and HIV Education Programs, Their Impact on Sexuall Behaviors of Young People Throughout the World. *Journal of Adolescent Health* Volume 40. , ss.206-217.
- Larsson, M., Eurenus, K., Westerling, R., Tydén, T., (2006) Evaluation of a sexuall education intervantion among Swedisch high school students. *Scandinavian Journal of Public Health*, Volume 34, ss.124-131.

Motion till riksdagen 2008/09:Ub359. *Utveckling av sex- och samlevnadsundervisning i skolan*. 2008-10-02.

Motion till riksdagen 2008/09:Ub547. *Sexualundervisning i lärarutbildningen*. 2008-10-01.

Motion till riksdagen 2008/09:Ub546. *Obligatorisk lärarutbildning i sex och samlevnad*. 2008-10-02.

Myndigheten för skolutveckling. (2005). *Hela livet-50 år med sex- och samlevnadsundervisning*. Stockholm:Liber distribution.

Olsson, H. (2004). *Låt stå! De ska kunna sin grej*. Stockholm:RFSU.

Powell, E., (08 2008). Young people's use of friends and family for sex an relationships information and advice. *Sex Education*, Volume 8, nummer 3.

Socialstyrelsen. (2008). *Att förebygga oönskade graviditeter - Kartläggning, beskrivning och analys av verksamhetens arbete med unga och unga vuxna*. Socialstyrelsen.

Stukát, S., (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Wibeck, V., (2000). *Fokusgrupper – Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund:Studentlitteratur.

10.2 Internet

Bremberg, S. (den 20 10 2008). FHI hämtat från http://www.fhi.se/templates/Page____5986.aspx?&MSHiC=65001&L=9&W=sex+%27&Pre=%3CFONT+STYLE%3D%22color%3A+%23000000%3B+background-color%3A+%23FFFFFF00%22%3E&Post=%3C%2FFONT%3E (2008-11-24).

fhi.se. (u.d.). Hämtat från http://www.fhi.se/templates/Page_4266.aspx (2008-12-22).

Infoforhealth.org. (u.d.). Hämtat från Closing the Condom Gap: <http://www.infoforhealth.org/pr/h9edsum.shtml> (2008-11-28).

Ne.se a. (u.d.). Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://ne.se/sok/samlevnad?type=NE> (2008-12-02).

Ne.se b. (u.d.). Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://ne.se/sok/sexualitet?type=NE> (2008-12-02).

Socialstyrelsen.se. (u.d.). Hämtat från Socialstyrelsen: http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/779E6182-85E5-4A9F-884B-5B558BED0E04/0/ungdomsbarometern_pdf.pdf (2008-11-26).

Unicef.se. (u.d.). Hämtat från Unicef: <http://www.unicef.se/om-unicef/fakta-om-unicef-och-barns-rattigheter/snabbfakta/hiv aids> (2009-01-05).

10.3 Styrdokument

Skolverket (1994). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*. Stockholm.

Skolverket (2000). *Gemensam kursplan för samhällsorienterande ämnen för grundskolan*.

Skolverket (2000). *Kursplan i biolog för grundskola*.

Bilaga 1

Intervjuguide

Introduktionsfrågor

- Vad heter ni? Ålder (varvet runt)
- Upplever du att du har haft undervisning i SoS? I vilken årskurs?
- Vad har SoS-undervisningen handlat om hittills?

Överföringsfrågor

- Har SoS-undervisningen hittills varit givande?
- Vad har du lärt dig?
  - Hur könsorganen ser ut
  - Vad händer under graviditet
  - Könssjukdomar
  - HBT
  - Kärlek och känslor
  - Pubertetsförändringar
- Har du varit med och planerat undervisning, fanns det tid att ställa egna frågor, har du fått svar på alla era frågor och kunde man diskutera fritt?
- Upplevde du att atmosfären var öppen och positiv?
- Har ni undervisats i tjej- resp killgrupper, andra mindre grupper eller/och i helklass? Vilka undervisningsmetoder användes?
- Vilka lärare undervisade i SoS: No-, So, andra? Vilka egenskaper/färdigheter tycker du att en lärare som undervisar i SoS ska ha för att undervisning ska vara bra?

Nyckelfrågor

- Vad är SoS för dig?
  - Vad innebär samlevnad för dig?
- Vad behöver man veta om sex enligt dig? samlevnad?
  - Vad tycker du borde ingå i SoS-undervisning?
- Hur tycker du att SoS-undervisningen ska ske? Temavis? Film? Studiebesök hos exempelvis ungdomsmottagningen? En gång i veckan under en längre tid etc. Vad utmärker en lyckad undervisning i Ses och samlevnad? Om skolan skulle ha obegränsat med resurser hur skulle de då kunna bedriva undervisningen?

- Tror du att det är någon skillnad om det är en lärare eller en utomstående som står för undervisningen i SoS? Vad blir skillnaden? Kan undervisningen bli för personlig, privat och vad är skillnaden?
- Tycker du att alla ungdomar borde få undervisning i SoS? Varför? Varför inte?
  - Varför tycker du att man borde ha undervisning i SoS?
  - I vilken ålder/åldrar tycker du att man borde ha undervisning i SoS? Varför?
- Tror du att alla vågar säga och tycka vad de vill och tänker under SoS-undervisningen?
  - Vad tycker du eller vad tror du andra tycker är svårt att tala om i SoS-sammanhang? Varför?
- Känner ni er respekterade i klassrummet både av klasskompisar och lärare under SoS-undervisningen? Om ja, på vilket sätt? Om nej, varför tror du att det är så? Hur tror du att andra upplever SoS-undervisningen?

Blev ni påverkade av undervisningen?

- Varifrån anser du att du eller ungdomar får den mesta kunskapen om SoS? Internet, kompisar, föräldrar, skolan, annan vuxen, porrfilm, tidning, media, tv? Varför tror du att det är så? Är det positivt/negativt?
- Tycker du att du behöver mer undervisning i SoS och i så fall vad ska den undervisningen handla om?

Avslutande fråga

- Är det någon som vill tillägga något?

Bilaga 2

Intervjuguide

Introduktionsfrågor

- Vad heter ni? Ålder (varvet runt)
- Upplever du att du har haft undervisning i SoS? I vilken årskurs?
- Vad har SoSundervisning handlat om hittills?

Överföringsfrågor

- Har SoSundervisningen hittills varit givande? Har den ändrat din syn på sexualitet?
- Vad har du lärt dig?
  - Hur könsorganen ser ut
  - Vad händer under graviditet
  - Könsjukdomar
  - HBT
  - Kärlek och känslor
  - Pubertetsförändringar .....
- Har du varit med och planerat undervisning, fanns det tid att ställa egna frågor, har du fått svar på alla era frågor och kunde man diskutera fritt? Har ni fått utvärdera undervisningen efter avslutat moment?
- Upplevde du att atmosfären var öppen och positiv?
- Har ni undervisats i tjej- resp killgrupper, andra mindre grupper eller/och i helklass? Vilka undervisningsmetoder användes? Satt ni i ring? Hur startade temat/undervisningen? Hade ni pratat om någon slags tystnadsplikt? Brukade det vara en/två lärare, hur kändes det?
- Vilka lärare undervisade i SoS: No-, So, andra? Vilka egenskaper/färdigheter tycker du att en lärare som undervisar i SoS ska ha för att undervisning ska vara bra?

Nyckelfrågor

- Vad är SoS för dig?
  - Vad innebär samlevnad för dig?
- Vad behöver man veta om sex enligt dig? samlevnad?
  - Vad tycker du borde ingå i SoS-undervisning?
- Hur tycker du att SoS-undervisningen ska ske? Temavis? Film? Studiebesök hos exempelvis ungdomsmottagningen? En gång i veckan under en längre tid etc. Vad

utmärker en lyckad undervisning i Ses och samlevnad? Om skolan skulle ha obegränsat med resurser hur skulle de då kunna bedriva undervisningen?

- Tror du att det är någon skillnad om det är en lärare eller en utomstående som står för undervisningen i SoS? Vad blir skillnaden? Kan undervisningen bli för personlig, privat och vad är skillnaden?
- Tycker du att alla ungdomar borde få undervisning i SoS? Varför? Varför inte?
  - Varför tycker du att man borde ha undervisning i SoS?
  - I vilken ålder/åldrar tycker du att man borde ha undervisning i SoS? Varför?
- Tror du att alla vågar säga och tycka vad de vill och tänker under SoS-undervisningen?
  - Vad tycker du eller vad tror du andra tycker är svårt att tala om i SoS-sammanhang? Varför?
- Känner ni er respekterade i klassrummet både av klasskompisar och lärare under SoS-undervisningen? Om ja, på vilket sätt? Om nej, varför tror du att det är så? Hur tror du att andra upplever SoS-undervisningen?

Blev ni påverkade av undervisningen?

- Varifrån anser du att du eller ungdomar får den mesta kunskapen om SoS? Internet, kompisar, föräldrar, skolan, annan vuxen, porrfilm, tidning, media, tv? Varför tror du att det är så? Är det positivt/negativt?
- Tycker du att du behöver mer undervisning i SoS och i så fall vad ska den undervisningen handla om?

Avslutande fråga

- Är det någon som vill tillägga något?

Bilaga 3
**Informationsbrev angående intervju om sex och
samlevnadsundervisning**

Hej!

Vi är två lärarstudenter på Göteborgs universitet som skriver ett examensarbete om elevers syn på sex och samlevnadsundervisning. Vi samarbetar med ett forskningsprojekt som pågår under tre år vars syfte är att utveckla sex och samlevnadsundervisningen för lärarutbildning och skola. Vår del i projektet är informationsinsamling, vi behöver därför intervjua elever om vad de tycker om dagens sex och samlevnadsundervisning.

Vi söker elever som är villiga att berätta och dela med sig av sina erfarenheter i sex och samlevnadsundervisning. Eleverna har rätt att avbryta intervjun under intervjuens gång. De kommer att intervjuas i grupper om 4-5 personer, detta för att få en dynamisk samtalsintervju.

De intervjuade eleverna är lovade anonymitet och får fiktiva namn i studien. Det är bara vi två som har tillgång till vem som sagt vad. Intervjustoffet kommer endast att användas till forskningsändamålet.

Frågor som kommer att tas upp

Hur upplever du sex och samlevnadsundervisningen?

Är det någon skillnad om det är en lärare eller en utomstående, exempelvis ungdomsmottagningen som står för undervisningen?

Tycker du att sex och samlevnad är ett viktigt ämne?

Tacksamma för medverkan
Heidi Jerkrot och Lai-Yin Chan.

För att få intervjua minderåriga behöver vi vårdnadshavares tillåtelse och underskrift

Jag godkänner att _____ ställer upp på intervju.

Vårdnadshavares
underskrift: _____

Förtydliga
namnunderskrift _____

Bilaga 4

Utveckling av forskningsbaserad undervisning i Sex och samlevnad för lärarutbildning och skola (SoS-projekt)

Bakgrund

Hiv/aids-epidemin är ett högt prioriterat problem inom EU. Enligt de senaste uppgifterna ökar antalet nyupptäckta fall i samtliga EU-medlemsländer. I Sverige ökade antalet rapporterade hiv-fall med 40% under det första halvåret 2007 jämfört med samma period föregående år (Smittskyddsinstitutet). Även klamydia är på tydlig uppgång i Sverige. Samtidigt är användningen av kondomer lägre i Sverige än i andra EU-länder. Den svenska regeringens nationella strategi mot hiv/aids har som mål att till år 2016 halvera antalet nyupptäckta fall av hiv i Sverige. Ett mycket viktigt forum i detta sammanhang är ungdomsskolan och lärarutbildning. Undervisning om STD/HIV ingår i området Sex och samlevnad som utgör ett ämnesövergripande kunskapsområde. Undersökningar har visat att grundskolans Sex och samlevnadsundervisning är av mycket varierande kvalitet. Den varierar mellan olika grundskolor, men den varierar också mellan arbetslag inom skolor.

En bidragande orsak kan vara att många lärare saknar adekvat utbildning för att undervisa i Sex och samlevnad och därför känner sig obekväma med området och situationen. För att undervisa elever krävs både faktakunskaper och didaktiska kunskaper. Problem med utbildning för undervisning om Sex och samlevnad har diskuterats länge inom lärarutbildningen, och det verkar som det fortfarande saknas forskningsbaserade kurser för lärarstudenter.

Ett övergripande mål

Att utveckla undervisning i Sex och samlevnad i ungdomsskolan. Denna undervisning syftar till att fördjupa elevernas kunskaper om Sex och samlevnad för att de ska bli kompetenta att ta ansvar både för sig själv och andra vad gäller frågor om kärlek, sexualitet och samlevnad. En ökad medvetenhet hos dessa ungdomar kan i förlängningen begränsa spridningen av sexuellt överförbara sjukdomar och således också konsekvenserna av dessa för samhället och individen. För att nå detta övergripande mål kommer projektet att ha en tydlig forskningsförankring i alla olika delar.

Målgrupp Lärarstudenter, lärarutbildare, lärare och elever i ungdomsskolan

Översikt av projektplanen

År 1 Fördjupning i området Sex och samlevnad

- Utveckling av ett nätverk mellan forskare, lärarutbildare och lärare och en webbaserad kommunikationsplattform för projektet
- Översikt av adekvat forskningslitteratur
- Översikt av befintliga kurser om undervisning i Sex och samlevnad i svenska lärarutbildningar med speciell fokus på forskningsanknytning
- Översikt av goda exempel av skolundervisningen i Sex och samlevnad.

År 2 Undervisning av lärarstudenter

- Design av forskningsbaserad undervisningssekvens för Sex och samlevnad i ungdomsskolan
- Utveckling av kurs för blivande lärare i ungdomsskolan baserad bland annat på den forskningsbaserad undervisningssekvensen
- Placering av kursen (2-3 högskolepoäng) i det ordinarie utbudet av kurser på lärarutbildningen inom det Allmänna Utbildningsområdet, AUO).

År 3 Utvärdering av undervisningssekvensen

- Test av designad forskningsbaserad undervisningssekvens i skolor (tex. som ett examenarbete för lärarstudenterna)
- Revision av sekvensen
- Spridning av undervisningsmaterial till andra lärarutbildningar och till skolor.

Förväntade resultat

- Nätverk av forskare, lärarutbildare och lärare för utveckling av undervisning i Sex och samlevnad
- Undervisningsmaterial (Teaching - learning sequence) i Sex och samlevnad
- Kurs för lärarstudenter om undervisning i Sex och samlevnad i skolan som riktar sig till elever främst i grundskolan men även gymnasieskolan.
- Spridning av projektresultat till skolor och andra lärarutbildningar.